

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Нетаємно

Прим. єд

Навчально-науковий інститут воєнної історії

(найменування інституту (центру))

Кафедра суспільних наук

(найменування кафедри)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

майор

(військове звання)

МИКИТЮК

(ПРИЗВИЩЕ)

Наталія Михайлівна

(Ім'я та по Батькові)

Тема “ТЕХНОЛОГІЯ ДИДАКТИЧНОГО КОНТРОЛЮ ЯКОСТІ
(назва теми)
ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ (СЛУХАЧІВ) У ВВНЗ”

Керівник доктор психологічних наук, професор
(вчене звання та науковий ступінь, військове звання, Ім'я ПРИЗВИЩЕ)
полковник Василь ОСЬОДЛО

(підпис)

“___” травня 2024 року

До захисту допускається

Начальник кафедри доктор психологічних наук, професор
(вчене звання та науковий ступінь, військове звання, Ім'я ПРИЗВИЩЕ)
полковник Олег ХМІЛЯР

(підпис)

“___” травня 2024 року

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ (СЛУХАЧІВ) ВВНЗ	8
1.1. Сутність та зміст навчально-пізнавальної діяльності особистості	8
1.2. Педагогічні особливості навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) ВВНЗ	10
1.3. Концептуальна модель навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) ВВНЗ	16
Висновки до розділу 1	24
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЯ ДИДАКТИЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗА НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ КУРСАНТІВ (СЛУХАЧІВ) У ВВНЗ	25
2.1. Дидактичний контроль за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ: аналіз теоретичних основ	25
2.2. Визначення педагогічних умов та критеріїв дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ	31
2.3. Сучасний стан здійснення дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ	43
Висновки до розділу 2	50
РОЗДІЛ 3. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ДИДАКТИЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗА НАВЧАЛЬНО- ПІЗНАВАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ КУРСАНТІВ (СЛУХАЧІВ) У ВВНЗ	52
3.1. Рекомендації щодо вдосконалення технології дидактичного	

контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ	52
3.2. Методичні рекомендації суб'єктам дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ	61
3.3. Рекомендації щодо вдосконалення дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ за допомогою сучасних інформаційних технологій	71
Висновки до розділу 3	74
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79
ДОДАТКИ	82

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВВНЗ	-	вищий військовий навчальний заклад
ВВШ	-	вища військова школа
ЗСУ	-	Збройні Сили України
МОУ	-	міністерство оборони України
НУОУ	-	Національний університет оборони України
НПП	-	науково-педагогічний працівник
ПС	-	педагогічна система

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема якісної підготовки офіцерських кадрів у вищих військових навчальних закладах (ВВНЗ) є надзвичайно актуальною в умовах повномасштабної військової агресії Російської Федерації проти України. Але саме механізм підготовки офіцерів, який передбачено програмами ВВНЗ, часто не враховує конкретних сценаріїв реальної військової агресії. Значна частина новопризначених офіцерських кадрів відчувала брак практичних навичок та знань для ефективного виконання службових обов'язків в ході ведення активних бойових дій.

Основою для ефективної підготовки курсантів (слухачів) є навчально-пізнавальна діяльність, яка забезпечує не лише знання, а й розвиває навички та вміння, необхідні для успішної діяльності у військовій чи іншій професійній сфері.

На даний час, в навчальний процес ВВНЗ з метою удосконалення системи ВВНЗ, яка б відповідала вимогам європейського освітнього та наукового простору широко впроваджуються нові прогресивні та продуктивні інноваційні педагогічні технології навчання, у тому числі, щодо вдосконалення контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів).

Комплексність, теоретичне і практичне значення проблеми ефективної реалізації контролю навчальних досягнень визначили інтенсивність та багатоаспектність її дослідження в педагогіці. Провідного значення в підготовці військових керівників автори проєкту Концепції військово-гуманітарної вищої освіти в Україні надають “формуванню в офіцерів принципово нових поглядів на військову організацію, ціннісних орієнтирів, підходів до управління військами на засадах свідомого й діяльного патріотизму, ініціативного та відповідального лідерства...” [21]. В роботі [1] автори пропонують “оновити підходи до організації освітнього процесу у вищій військовій школі з метою оптимізації системи навчання, впровадження сучасних технологій навчання..., надання військовослужбовцям реальної академічної свободи, підвищення їхньої відповідальності за якість навчання та успішність самоосвітньої підготовки”.

Незважаючи на широкий і багатоплановий характер досліджень, присвячених організації контролю за навчально-пізнавальною діяльністю, багато питань цієї складної проблеми поки що залишаються нез'ясованими. Нерозкритими достатньою мірою залишаються взаємовідносини між умовами організації контролю навчальних досягнень у ВВШ та ефективністю фахової підготовки курсантів (слухачів). У переважній більшості досліджень контроль розглядається лише як засіб виявлення та оцінювання знань, умінь і навичок тих, хто навчається. Розвиток особистості, в кращому випадку, ставиться як другорядна мета, а здебільшого така мета не ставиться взагалі.

У роботах, які торкаються проблеми готовності науково-педагогічних працівників (НПП) ВВНЗ до педагогічної діяльності, не приділяється належна увага щодо організації контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів). Поряд з цим, дослідження показує, що рівень готовності НПП є недостатнім для здійснення ефективного контролю за навчально-пізнавальними досягненнями курсантів (слухачів).

Теорія і практика удосконалення дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ свідчать про наявність **суперечностей** між:

необхідністю підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) і недостатнім рівнем дослідження потенціалу контролю у вирішенні цього завдання;

вимогою особистісно-орієнтованого навчання використовувати контроль як засіб удосконалення навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) і недостатнім використанням особистісного потенціалу суб'єктів навчально-пізнавальної діяльності ВВНЗ в процесі контролю на практиці.

Отже, актуальність зазначених питань, їх теоретичне і практичне значення та недостатній рівень розробленості в науковому плані викликає нагальну потребу у вирішенні наукового завдання, сутність якого полягає в удосконаленні технології дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ.

Об'єкт дослідження – навчально-пізнавальна діяльність у ВВНЗ.

Предмет дослідження – технологія дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ.

Мета кваліфікаційної роботи магістра полягає в удосконаленні технології дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю

курсантів (слухачів) у ВВНЗ та розробленні методичних рекомендацій суб'єктам освітнього процесу щодо реалізації контрольних заходів.

У відповідності до мети у кваліфікаційній роботі магістра поставлено наступні **завдання**:

1. Дослідити теоретичні основи організації навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) ВВНЗ;
2. Вивчити стан дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ;
3. Розробити рекомендації щодо удосконалення технології дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ.

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі **методи педагогічного дослідження**:

1. Теоретичні – аналіз наукового завдання на основі вивчення нормативно-правових документів, науково-педагогічної літератури, педагогічної практики, тестології тощо
2. Емпіричні – опитування (тестування, анкетування); аналіз результатів педагогічної практики; узагальнення результатів дослідження тощо.
3. Математичної статистики – описова статистика; критерії достовірності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному:

набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо удосконалення технології дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ в частині уточнення мети, основних завдань та критеріїв контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ;

удосконалено технологію дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ, яка на відміну від відомих раніше враховує відповідність завдань та форм контролю майбутній спеціальності та розвитку особистості, вимогам діагностичності та взаємоузгодженості. Такий підхід сприятиме мотивації досягнень та розвитку курсантів (слухачів) у навчальному процесі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення кваліфікаційної роботи магістра можуть бути використані в освітньому процесі університету при вхідному та підсумковому контролі, а також при оцінюванні якості підготовки слухачів.

Структуру кваліфікаційної роботи магістра визначено виходячи з поставлених цілей та завдань дослідження. Вона складається з вступу, трьох розділів, висновків списку використаних джерел (24 найменування) і додатків. Загальний обсяг роботи складає 77 стор. основного тексту та 2 стор. ілюстрованого матеріалу.

Апробація роботи. Основні положення кваліфікаційної роботи магістра оприлюднені у 6-ти виступах на науково-практичних конференціях, семінарах, у збірнику наукових праць “Вісник Національного університету оборони України”.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ

НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КУРСАНТІВ

(СЛУХАЧІВ) ВВНЗ

Особистість є активним суб'єктом діяльності, який свідомо взаємодіє з навколишнім середовищем. Ця взаємодія включає задоволення потреб, постановку цілей і завдань, мотивацію, вибір засобів досягнення цілей, а також виявлення фізичної та розумової активності для досягнення бажаних результатів. Людська діяльність є свідомою завдяки її плануванню, передбаченню наслідків, регуляції дій та прагненню до вдосконалення.

Саме тому, у цьому розділі кваліфікаційної роботи магістра розкрито сутність та зміст навчально-пізнавальної діяльності, визначено психолого-педагогічну характеристику навчально-пізнавальної діяльності, а також розглянуто особливості навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) ВВНЗ.

1.1. Сутність та зміст навчально-пізнавальної діяльності особистості

У педагогічній практиці виділяють перетворюючу, пізнавальну, комунікативну, орієнтувальну, виконавчу діяльність. Навчально-пізнавальна діяльність є неодмінною і найважливішою складовою людської діяльності, яка обумовлює розвиток суспільства і самої людини.

Дотепер, коли йде мова про навчально-пізнавальну діяльність (набуття нового знання), або про пізнавальні процеси (відчуття, сприйняття, мислення), – педагоги та психологи, як правило, або погоджуються із філософом, або розглядають тільки конкретну діяльність, що має специфічний наочний зміст і специфічний набір дій та операцій, які її реалізують.

Навчально-пізнавальна діяльність опирається на відносно широку базу знань, якими володіє індивід. Головним стає вже не процес формування (наприклад, розумових дій), а оперування матеріалом – як тим, який підлягає засвоєнню, так і тим, який входить в систему знань індивіда, що вже склалася.

На жаль, проблема розвитку чи формування пізнавальної діяльності у студентів вищої школи розроблена недостатньо порівняно з її висвітленням щодо школярів. Наявні роботи досить вузько висвітлюють особливості формування пізнавальної діяльності у студентів ВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у галузі педагогіки свідчить про значущість проблеми навчально-пізнавальної діяльності у вищій школі. С. Алексєєва, Н. Арістова, І. Волобуєва, М. Загорулько, Л. Калініна, В. Литвин, О. Малихін, О. Топузов, Л. Шевчук та інші звертають увагу на різні аспекти проблеми, а саме на особливості розвитку студентів, їхні потреби й інтереси, адаптацію до нового індивідуалізаційно-освітнього середовища, на роль викладача у створенні оптимальних умов для навчання, використання інноваційних технологій та методів і засобів навчання.

Л. С. Виготський, С. Л. Рубінштейн розглядали учіння як процес набуття знань, умінь і навичок, тоді як розвиток – це набування здібностей, нових якостей.

В наш час проблема формування НПД вивчається в контексті підготовки фахівців у системі неперервної освіти (Г. Балл, І. Зязюн, Н. Ничкало та ін.), психологічних проблем становлення особистості (О. Киричук, В. Моляко, Г. Селевко, В. Сластьонін, В. Татенко та ін.).

Результати аналізу психолого-педагогічної літератури і практики підготовки фахівців у ВНЗ дають підстави стверджувати, що існуюча система підготовки фахівців у вищих навчальних закладах не пов'язана із завданнями формування діяльності і мислення студента. Впровадження нових інформаційних технологій, як правило, спрямоване лише на засвоєння готових знань, відірваних від практичної професійної діяльності. Це відбувається тому, що система навчання розглядається окремо від системотвірного чинника – власної діяльності студента. Внесення локальних змін до методик викладання не забезпечує змін у фундаментальній основі

навчального процесу – власній діяльності студента з засвоєння знань, яка є механізмом формування усіх запланованих компетентностей. Тому метою освітнього процесу має бути розвиток діяльності студента, формування його особистісних і професійних якостей, культури, інтелектуальних здібностей. Діяльність студента повинна стати системоутворюючим чинником навчання.

Проведене теоретичне дослідження дає підстави для формулювання власного розуміння базового поняття кваліфікаційної роботи магістра. У зв'язку з цим, можна зробити висновок, що *навчально-пізнавальна діяльність* – це свідоме виявлення активності індивіда, спрямованої на пізнання навколишньої дійсності, що відбувається у процесі його навчання, у всіх видах навчальної діяльності і соціальних взаємостосунків та здійснюється за допомогою пізнавальних актів розуміння та рефлексії.

Аналіз сутності та змісту навчально-пізнавальної діяльності особистості дозволяє зробити висновок, що:

навчально-пізнавальна діяльність виражається не тільки через засвоєння результатів наукового пізнання, але й “проживання” самого шляху пізнання, реалізацію способів творчої пошукової діяльності для вирішення пізнавальної проблеми;

відповідно до основних положень педагогічної психології навчання стає навчально-пізнавальною діяльністю тільки в тому випадку, якщо курсант (слухач) у ході здобування знань опановує нові способи навчальних дій, що впливають із самостійно поставлених навчальних завдань, засвоює прийоми самоконтролю й самооцінки своєї навчально-пізнавальної діяльності;

у навчально-пізнавальній діяльності завданням викладача є – формувати навчально-пізнавальну діяльність, кожний з її компонентів, як у “вертикальному” мотиваційному, зовнішньо орієнтовному, матеріальному плані, так і в “горизонтальному” потребово-мотиваційному (стимулюючому), інформаційно-пізнавальному (орієнтуючому), цілеутворюючому (програмуючому), операційно-результативному (продукуючому), емоційно-почуттєвому (стверджуючому).

1.2. Педагогічні особливості навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) ВВНЗ

На сьогодні у вітчизняній психології та педагогіці вік курсантів ВВНЗ розглядають як вік пізньої юності – переходу до самостійності, самовизначення, набуття психічної, ідейної та громадянської зрілості, формування світогляду, моральної свідомості і самосвідомості [7].

В цілому курсант, як людина молодого віку і як особистість, може характеризуватися у трьох аспектах: у психологічному, який являє собою єдність психологічних процесів, станів і властивостей особистості, головними із яких у психолого-педагогічному плані є: спрямованість, характер (темперамент) та здібність, від яких залежить перебіг психічних процесів, виникнення психічних станів, прояв психічних утворень; у соціальному, в якому втілюються суспільні відносини, якості, породжувані належністю курсанта до певної соціальної групи – військовослужбовець Збройних Сил; у біологічному, який включає тип вищої нервової діяльності, будову аналізаторів, безумовні рефлексі, інстинкти, фізичну силу, статуру тощо. Цей аспект переважно зумовлений спадковістю і вродженими задатками, але, у відомих межах, змінюється під впливом умов життя [17].

Варто зазначити, що під час навчання курсантів у ВВНЗ відбувається завершення переходу від періоду попереднього самовизначення і здійснюється перехід до самореалізації.

Час навчання курсантів у ВВНЗ умовно можна розділити на два основних етапи: етап молодших курсів, коли відбувається адаптація курсантів до навчального закладу, до діяльності в умовах ВВНЗ, і етап старших курсів (зазвичай починаючи з третього) – етап професійного самовизначення як майбутнього фахівця. Кожний із зазначених етапів є складним сам по собі. Так, перший етап навчання у ВВНЗ пов'язаний з корінною зміною сформованих уявлень, звичок, необхідністю змінювати і перебудовувати свою поведінку та діяльність, “входити” в нові умови.

У багатьох курсантів, особливо тих, які досягли досить високого рівня соціальної зрілості, учасників бойових дій, настає пора вираженого професійного самовизначення. Головними ознаками якої є осмислена і тверда готовність до самостійної діяльності з обраної спеціальності, прагнення самовдосконалюватися.

Як зазначає цілий ряд фахівців, розвиток особистості курсанта під час навчання на різних курсах ВВНЗ має свою специфіку [13,17,19].

Перший курс вирішує завдання залучення нещодавнього юнака, у своїй більшості, цивільної людини, до специфічної форми колективного життя у ВВНЗ. Поведінка курсантів першого курсу, як правило відрізняється високим ступенем конформізму, відсутністю диференційованого підходу до своїх ролей.

Другий курс – період найбільш напруженої навчальної діяльності. У життя другокурсників інтенсивно включені всі форми навчання і виховання. Курсанти отримують загальну фахову підготовку, формуються їхні широкі культурні запити і потреби. Процес адаптації до курсантського середовища переважно завершений.

Третій курс – початок спеціалізації, зміцнення інтересу до наукової роботи як віддзеркалення подальшого розвитку і поглиблення професійних інтересів. Нагальна необхідність у спеціалізації найчастіше призводить до звуження сфери різнобічних інтересів особистості. Відтепер форми становлення особистості курсантів у ВВНЗ, в основних рисах, визначаються чинником спеціалізації. Перше реальне знайомство зі спеціальністю в період проходження навчальної практики (військового стажування).

Четвертий курс. У цей період, характерним для поведінки курсантів є інтенсивний пошук більш раціональних шляхів і форм спеціальної підготовки, відбувається переоцінка багатьох цінностей життя і культури. Перспектива закінчення ВВНЗ формує чіткі практичні установки на майбутній вид діяльності. З'являються нові цінності, що стають все більш актуальними, пов'язані з матеріальним і сімейним становищем, місцем подальшого проходження служби, виконанням службового обов'язку, пов'язаного з особливостями бойових дій в ході російсько-української війни тощо.

З цього приводу варто зазначити, що період навчання курсанта у ВВНЗ є сензитивним періодом для розвитку його основних соціогенних потенцій, здійснює величезний вплив на психіку та розвиток особистості. За час навчання у ВВНЗ відбувається розвиток розумової спрямованості особистості людини, тобто формують склад мислення, який характеризує військово-професійну спрямованість.

При масовому переході ВВНЗ на багаторівневу структуру підготовки військових фахівців необхідно вирішити дві основні проблеми: створити умови для отримання курсантами (слухачами) глибоких фундаментальних знань і змінити підходи до організації навчально-пізнавальної діяльності з

метою підвищення якості навчання, розвитку їх творчих здібностей, прагнення до безперервного здобуття нових знань, а також врахувати інтереси курсантів (слухачів) щодо самовизначення й самореалізації.

За сучасних соціально-економічних умов, участі військових частин та підрозділів ЗС України у відбитті повномасштабної агресії освітній процес у ВВНЗ різних рівнів спрямований на результат, який відображає найбільш потрібні якості військового фахівця – спеціаліста своєї справи. Однією з таких якостей є пізнавальна діяльність, формування якої – складний та багатогранний процес, що функціонує на основі комплексу педагогічних та психологічних принципів, які представляють систему основних вимог до навчання та виховання. Виконання цих вимог забезпечує необхідну ефективність вирішення завдань формування важливих якостей особистості.

Пізнавальна діяльність курсантів є також унікальною з тієї причини, що саме у цьому віці особистість досягає максимуму в своєму фізичному і психологічному розвитку. Цей факт дозволяє дійти висновку про те, що зазначений період є максимально сприятливий для навчання і професійної підготовки. В цей період відбувається активне формування індивідуального стилю діяльності майбутнього військового фахівця. Переважаюче значення в пізнавальній діяльності курсантів починає набувати абстрактне мислення, формується узагальнена картина фахової діяльності, встановлюються глибинні взаємозв'язки між різними областями реальності, що вивчається.

Найважливіша здатність, яку продовжує набувати та вдосконалювати курсант ВВНЗ – це здатність навчатися у подальшій своїй діяльності, що без сумнівів позначається на його професійному становленні. Засвоїти знання – безсумнівно важливо, проте в нашому сучасному світі ці знання швидко стають застарілими та й їх об'єм іноді виявляється неможливо досягнути у повному обсязі, з урахуванням усіх умов і факторів виконання бойових завдань. Надзвичайно важливим у даному контексті стає формування здатності до самостійного отримання знань [20].

Отже, навчально-пізнавальна діяльність курсантів (слухачів) – це складне утворення, яке залежить від рівня їх підготовки та проявляється у таких аспектах: моральному (мотивоване ставлення до предмета пізнання), психічному (здатність до діяльності), інтелектуальному (здатність до розв'язування пізнавальних задач). При цьому, основними компонентами

навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) є: мотиваційний, змістовий, процесуальний та результативний.

Таким чином, загальну структуру навчально-пізнавальної діяльності можна зобразити у вигляді схеми, яку наведено на рис. 1.1.

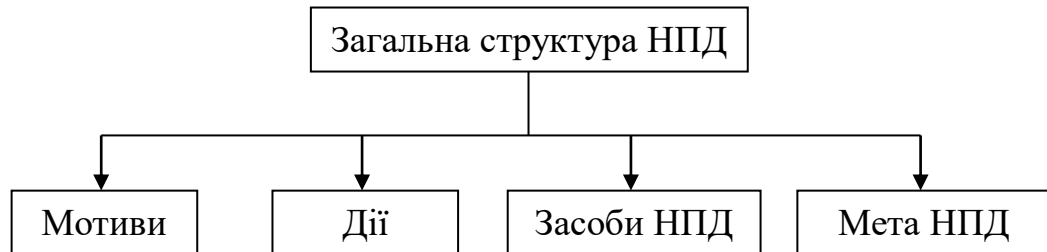

Рис. 1.1. Схематичне зображення загальної структури навчально-пізнавальної діяльності

Поряд з цим, навчально-пізнавальну діяльність можна розглядати і як сукупність дій: пояснення, розуміння, рефлексія. Усі три пізнавальні дії, взаємодоповнюючи одна одну, забезпечують комунікативний характер навчально-пізнавальної діяльності. З іншого боку, можна виділити такі компоненти у структурі навчально-пізнавальної діяльності: мета, мотиви, операції, навчальна діяльність.

Структура продуктивного типу навчально-пізнавальної діяльності сприяє ефективному навчанню. Продуктивні пізнавальні процеси, засновані на пізнавальних потребах і спрямовані на розв'язання проблем, стимулюють активність і творчий підхід. Цей підхід розвиває критичне мислення, творчість та інноваційні навички у студентів, що є важливим у сучасній освіті.

Репродуктивна навчально-пізнавальна діяльність не обмежується простим заучуванням матеріалу, а вимагає розумової активності курсантів (слухачів). Хоча вони можуть відтворювати інформацію в тому обсязі, в якому вона була подана, це не означає механічного заучування. Важливою є здатність курсантів (слухачів) проникати в суть матеріалу, який вивчається, глибоко його осмислювати і використовувати різні розумові прийоми для аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення та систематизації інформації. Такий підхід сприяє формуванню критичного мислення та розвитку аналітичних навичок у курсантів (слухачів).

Репродуктивна навчально-пізнавальна діяльність є необхідним етапом роботи курсантів (слухачів), але вона не забезпечує формування у останніх

стійких знань і умінь. Стійкість, функціональна гнучкість, узагальненість знань визначають широту їх можливого перенесення на іншу наочну діяльність, на інший клас задач, тобто є необхідними умовами переходу знань і умінь до фонду загальнопрофесійної підготовки курсантів (слухачів).

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок, що навчально-пізнавальна діяльність включає в себе мету, як головний результат, який має бути отриманий під час діяльності; мета тісно пов'язана із мотивами, оскільки досягнення певної мети діяльності не може бути здійснене без докладання вольових зусиль, ми можемо говорити про включення вольового компоненту до структури навчально-пізнавальної діяльності.

Поряд з цим основною структурною одиницею навчально-пізнавальної діяльності є операційна діяльність – як набір навичок і умінь, необхідних для здійснення навчальних дій. Це дає підстави включення до структури навчально-пізнавальної діяльності процесуально-операційного компоненту.

Важливе значення в структурі навчально-пізнавальної діяльності належить оціночно-аналітичній діяльності. А тому, завдання, які організують оціночно-аналітичну діяльність курсантів (слухачів) повинні містити конструкцію типу: “Що зміниться, якщо...?”, “Що треба змінити, щоб...?”, і т. ін.

Таким чином, аналіз підходів щодо особливостей та структури навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) ВВНЗ дає підстави зробити висновок, що структурно навчально-пізнавальна діяльність курсантів (слухачів) ВВНЗ складається із наступних компонентів: мети пізнавальної діяльності; мотиваційно-вольового компоненту із пізнавальними мотивами, інтересами, потребами та такими вольовими якостями як: рішучість, активність, цілеспрямованість та наполегливість; процесуально-операційного та результативно-контролюючого компоненту (див. рис. 1.2).

Передовий досвід організації навчально-пізнавальної діяльності курсантів у ВВНЗ має більш позитивний вплив на підготовку військовослужбовців, ніж масовий досвід. Передовий досвід спрямований на інноваційні методи навчання, інтеграцію сучасних технологій та розвиток лідерських якостей у курсантів. Це сприяє не лише отриманню фаховості, а й формуванню важливих особистісних якостей, що необхідні у військовій сфері.

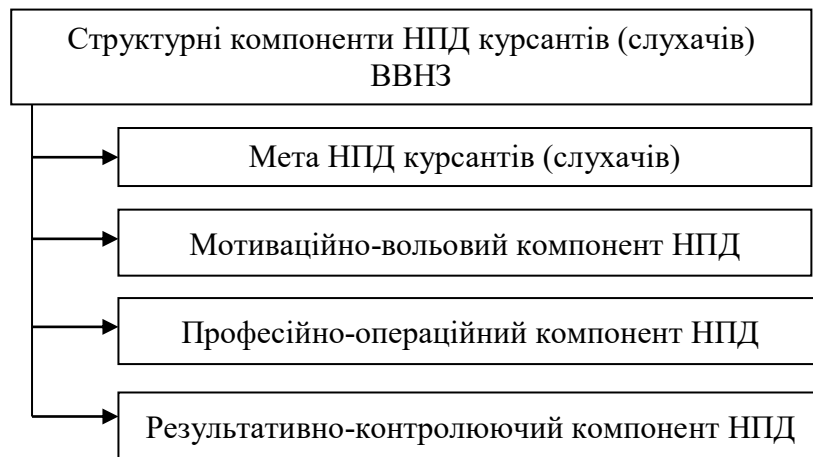

Рис. 1.2. Структурні компоненти НПД курсантів слухачів ВВНЗ

З іншого боку, масовий досвід буде менш ефективним, оскільки не завжди враховує індивідуальні потреби та особливості кожного курсанта. Впровадження передових методів навчання дозволяє більш індивідуалізувати процес навчання, враховуючи потреби і здібності кожного курсанта (слухача), що, в свою чергу, підвищує ефективність та результативність підготовки майбутніх військових кадрів.

Тому, впровадження передового досвіду у практику навчально-пізнавальної діяльності курсантів ВВНЗ забезпечить підвищення якості підготовки військовослужбовців та їхню готовність до ефективного виконання майбутніх обов'язків у військовій сфері.

1.3. Концептуальна модель навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) ВВНЗ

У психолого-педагогічній науці термін "модель" означає штучно створений об'єкт, такий як схема, таблиця або креслення, що спрощено відображає структуру, властивості, взаємозв'язки та відношення між елементами досліджуваного об'єкта. Це дозволяє полегшити процес отримання інформації про об'єкт дослідження, оскільки безпосереднє вивчення може бути складним, вимагати великих затрат засобів та енергії або навіть бути недоступним [7].

Беручи до уваги змістовну інтерпретацію зазначених вище понять *під моделлю навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів)* в роботі розуміється графічне представлення, яке відображає позитивний вплив

суб'єктів на основні компоненти навчально-пізнавальної діяльності особистості, що має на меті збагачення чуттєвого сприйняття, покращення теоретичного мислення та збільшення ефективності практичної діяльності.

Як зазначалося у попередніх підрозділах роботи, структура навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) є ізоморфною, тобто тотожною з різними видами діяльності та незалежною від вікової категорії суб'єкту діяльності [11].

За попередніми результатами аналізу наукових джерел [11,15 та ін.] в роботі розроблено концептуальну модель навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) ВВНЗ, яка наведена на рис. 1.3.

Запропонована модель передбачає динаміку взаємопов'язаних структурних компонентів: мотиваційно-вольового, процесуально-операційного та результативного під впливом суб'єктів освітнього процесу: науково-педагогічних працівників (викладачів), куратора навчальної групи, курсового офіцера, навчальної частини та курсантської (слухачької) групи тощо) та відповідних психолого-педагогічних умов.

Отже, *метою навчально-пізнавальної діяльності у ВВНЗ є* не просто отримання курсантами (слухачами) нових знань, умінь та навичок, а удосконалення їх діяльності, перехід пізнавальної діяльності із нижчих рівнів на вищі, перехід від предметно-практичної до внутрішньої, теоретичної, перехід від репродуктивної навчально-пізнавальної діяльності до творчої. Цільовий компонент моделі обумовлює організацію цього процесу.

Діяльність людини завжди носить усвідомлений характер. А тому, *мотиваційно-вольовий компонент* включає в себе навчально-пізнавальні мотиви, потреби, інтереси та вольові якості, такі як: цілеспрямованість, наполегливість і рішучість.

В сучасній психолого-педагогічній науці існують різні підходи до тлумачення мотивації як явища. Одна з точок зору розглядає мотивацію як комплекс факторів, які керують та спрямовують поведінку особистості. З іншого боку, мотивація розглядається як сукупність стимулів, які викликають активність і визначають напрямок дій особистості. Крім того, мотивація розглядається, як процес регуляції конкретної діяльності, як процес дії мотиву і як механізм, що визначає виникнення, напрям і способи здійснення конкретних форм діяльності, як сукупна система процесів, які відповідають за спонуку і діяльність [9].

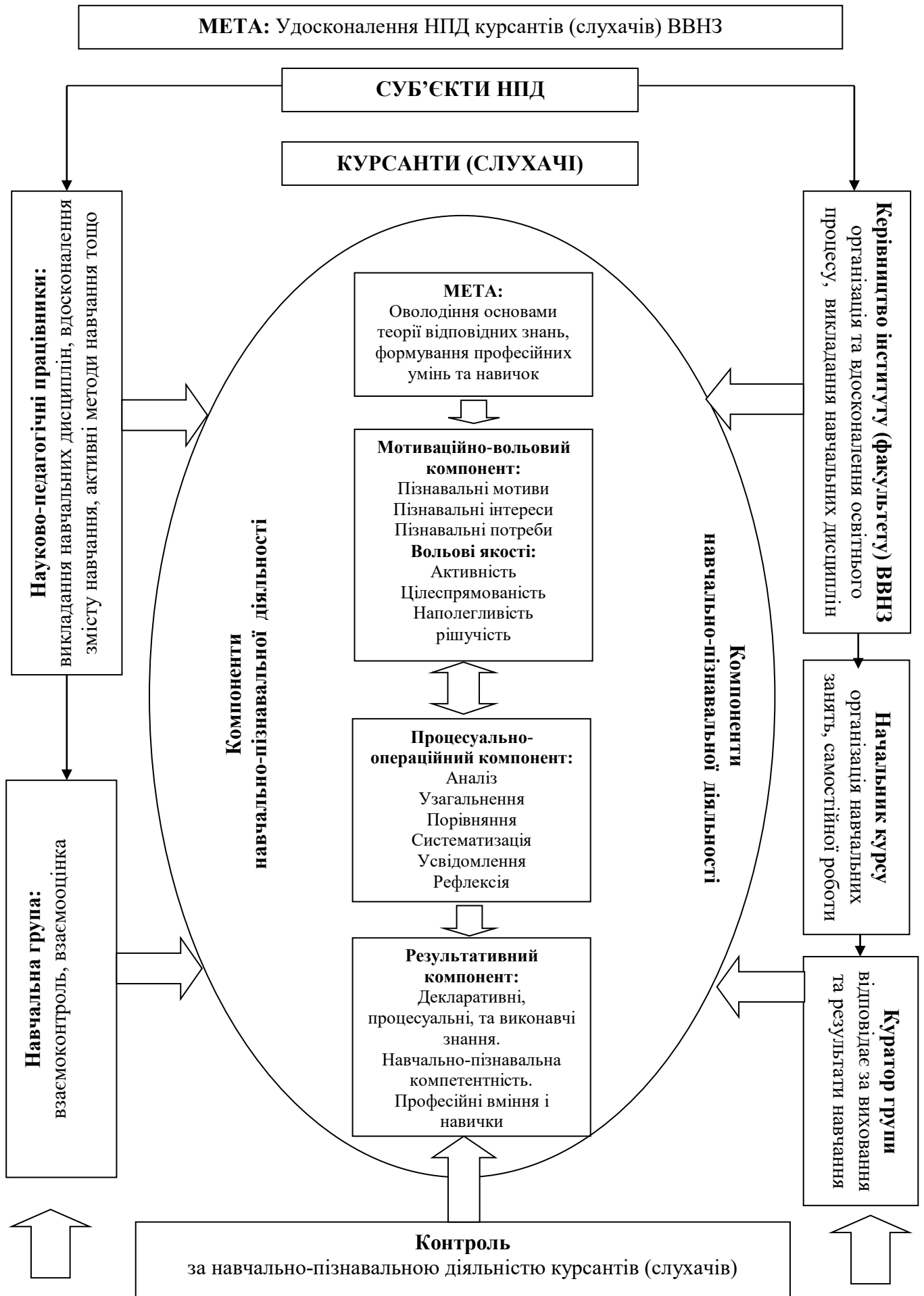

Рис. 1.3. Модель навчально-пізнавальної діяльності у ВВНЗ

Серед багатьох вітчизняних та закордонних вчених поширеною є точка зору, що навчально-пізнавальна діяльність, як і поведінка людини обумовлені одночасно багатьма мотивами. У відповідь на це були зроблені спроби класифікувати мотивації. Виявлення і класифікація мотивів залежить від того, як сам автор розуміє природу мотивів. Тому мотивація поділяється на мотивацію вибору самооцінки, мотивацію прагнення до результату (мотивація досягнення), мотивацію прагнення до самої діяльності, мотивацію досягнення успіху та уникнення невдачі. Такий розподіл в своїй основі базується на виділенні і класифікації різних видів потреб особистості, як біологічних так і соціальних.

Як правило, кілька мотивацій спонукають людину до дії, утворюючи мотиваційний комплекс (систему або ієрархію) мотивацій. Деякі мотиви в цьому комплексі мають домінуюче значення і більшу спонукальну силу. Інші мотиви не домінують у цій ієрархії і, отже, мають меншу спонукальну силу. Мотиваційні комплекси нестійкі, вони змінюються в залежності від середовища і людей, які впливають на особистість. Наприклад, мотиви, які спонукають курсанта (слухача) до навчальної та пізнавальної діяльності, можна розташувати в порядку зменшення важливості та мотиваційної сили, табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Ієрархія мотивів, що спонукають курсантів (слухачів) ВВНЗ до НПД

№ з/п	Мотив	Спонукальна сила
1	Самоствердження	10
2	Саморозвиток	8
3	Інтерес до НПД	6
4	Соціальні мотиви	5
5	Матеріальний мотив (передбачення грошового винагородження у майбутньому – в разі оволодіння професією)	3
6	Негативна мотивація (прагнення уникнути неприємностей)	2

Незважаючи на те, що мотиваційна сфера є відносно динамічною, кожній людині властива відносна стабільність ієрархії мотивів. Відносна стабільність ієрархії мотивів зумовлюється тим, що особистість в цілому і

мотиви зокрема (але не мотивація, яка залежить і від ситуативних факторів) не так уже й легко піддаються зміні. Мотиви мають різну спонукальну силу, серед найважливіших мотивів до навчально-пізнавальної діяльності у курсантів (слухачів) можна виділити такі, як: мотив самоствердження, мотив саморозвитку, мотив досягнень, інтересів, просоціальні (суспільно значущі) мотиви, мотив афіліації та негативна мотивація.

Крім того, мотивація може бути внутрішньою і зовнішньою. До найважливіших внутрішніх мотивацій, пов'язаних із самою навчально-пізнавальною діяльністю, можна віднести розвиток особистості (розширення світогляду та розвиток здібностей), пізнання та спеціальні інтереси. Серед зовнішніх мотивацій найважливішими є формальні мотиви (здійснення діяльності заради оцінок чи отримання дипломів, отримання пільг, стипендій) та вираження особистих амбіцій (стати першим, мати високі оцінки, привернути увагу оточуючих тощо), щоб уникнути покарання. Коли мотиви відсутні, то курсант (слухач) просто перестає відчувати інтерес до навчально-пізнавальної діяльності.

У свою чергу, Г. Кузьменко визначає ті фактори, що стримують розвиток пізнавальної мотивації, а саме: «... змістовна обмеженість навчального матеріалу, що викладається, недостатня компетентність викладача, відсутність у нього зацікавленості у своїй роботі, повторюваність одних і тих самих методичних прийомів, одноманітні завдання, відсутність об'єктивного оцінювання, примушування до формального виконання завдань» [9].

Коли у курсанта (слухача) та чи інша галузь науки, той чи інший навчальний предмет є важливими, значимими, тоді він з подвійною енергією займається ними, намагається глибше та ґрунтовніше вивчити всі сторони тих явищ, подій, які пов'язані з сферою знань, яка його цікавить. Отже, навчально-пізнавальний інтерес являє собою особистісно, емоційно забарвлений процес, який спонукає активно вивчати навколишній світ і самого себе.

Пізнавальний інтерес може бути безпосереднім та опосередкованим. Також, пізнавальні інтереси характеризуються широтою, глибиною і стійкістю. Широта інтересів є показником прагнення особистості займатися різноманітними видами навчально-пізнавальної діяльності, здобувати знання

з різних галузей науки. Глибина інтересів свідчить про наявність у людини бажання пізнавати об'єкти глибоко і всебічно, вивчати їх внутрішні суттєві властивості, вирішити якусь складну проблему, створити яку-небудь складну конструкцію. Стійкість інтересів проявляється в тривалому збереженні бажання займатися навчально-пізнавальною діяльністю в певній галузі.

Під пізнавальною потребою розуміють прагнення у курсантів (слухачів) до самого процесу пізнання. Пізнавальна потреба діє активно та задовольняється новими знаннями та новою інформацією, отримання яких не послаблює, а навпаки посилює пізнавальні потреби у курсантів (слухачів). Саме тому, чим більше людина дізнається нового, тим більше вона хоче ще дізнатись. Важливими при цьому виступають такі волевові якості: цілеспрямованість, наполегливість, самостійність та рішучість.

Цілеспрямованість курсантів (слухачів) пов'язана з тим, що останні підналаштовують свою поведінку меті навчально-пізнавальної діяльності. В цілому, головна мета обумовлює більш окремі завдання навчально-пізнавальної діяльності, досягнення яких стає засобом на шляху до головної.

Рішучість полягає у індивідуальній властивості волі, вона пов'язана із здатністю і вмінням своєчасно і самостійно приймати відповідальні рішення і неухильно реалізовувати їх на практиці. Таким чином, прийняти рішення – означає зробити вибір у неоднозначній ситуації.

Наполегливість курсантів (слухачів) виявляється у здійсненні стійких, активних, енергійних дій, результативності у подоланні перешкод. Наполегливість особливо яскраво проявляється тоді, коли останні знаходяться в проблемній ситуації, коли є труднощі, перепони на шляху до досягнення мети.

Самостійність волі виявляється у ситуаціях, коли враховуючи думки та поради інших, курсант (слухач) демонструє критичність щодо цих думок і порад. Самостійність волі може бути протиставлена, з одного боку, впертості, негативізму, а з іншого – навіюваності.

Отже, у структурі навчально-пізнавальної діяльності ВВНЗ виділяється *процесуально-операційний компонент*, який передбачає наявність у курсантів (слухачів) умінь аналізувати, порівнювати, узагальнювати та систематизувати інформацію, здійснювати рефлексію власної діяльності.

Під *аналізом* як процесом навчально-пізнавальної діяльності ми розуміємо уміння критично та об'єктивно розглянути проблемну ситуацію, зрозуміти механізми ситуації, її причини та наслідки, значущість для життєдіяльності та рішення поставлених задач, позитивні та негативні аспекти ситуації [7].

Узагальнення – одна з основних характеристик пізнавальних процесів, що полягає у виділенні і фіксації відносно стійких, інваріантних властивостей предметів та їх відносин. Найпростіший вид узагальнення, виконаний в плані безпосереднього сприйняття, дозволяє людині відображати властивості і відносини предметів незалежно від окремих і випадкових умов їх спостереження [7].

Важливою розумовою операцією навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) є *порівняння*. З допомогою порівняння курсанти (слухачі) пізнають схожі та відмінні ознаки і властивості об'єктів. Операції порівняння різняться за складністю залежно від завдання чи змісту порівнюваних об'єктів.

Упорядковування знань на підставі гранично широких спільних ознак груп об'єктів називається *систематизацією* [7]. Систематизація забезпечує виокремлення та подальше об'єднання не окремих об'єктів, як це спостерігається при класифікації, а їх груп і класів.

Усвідомлення – це фокусування свідомості на психічних процесах, на тих чуттєвих образах дійсності, які особистість завдяки їм отримує [7]. В основі усвідомлення лежить узагальнення власних психічних процесів, що приводить до оволодіння ними.

Рефлексія в загальній психології розглядається як самопізнання суб'єктом своїх внутрішніх психічних актів і станів [7]. Рефлексія передбачає не тільки знання суб'єкта про себе та свою діяльність, а й уявлення про те, як він і його діяльність сприймаються іншими.

У навчально-пізнавальному процесі рефлексія виконує кілька важливих функцій: проєктувальна (проєктування та моделювання навчальної діяльності курсантів (слухачів)), організаційна (організація найбільш ефективних способів взаємодії під час навчально-пізнавальної діяльності), комунікативна (як умова продуктивного спілкування учасників педагогічного процесу), смислотворча і формування осмисленості діяльності та взаємодії),

мотиваційна (визначення направленості спільної діяльності на результат), корекційна (сприяє змінам навчально-пізнавальної діяльності).

Однією з форм включення рефлексії в навчально-пізнавальній діяльності є самоконтроль. Самоконтроль є не тільки механізмом оцінювання і регуляції навчально-пізнавальної діяльності, він активізує пізнавальну самостійність курсантів і слухачів, розвиває в них прагнення досягти найбільшої ефективності у виконуваний роботі. Самоконтроль сприяє підвищенню у курсантів (слухачів) вимогливості до своєї праці. В таких умовах у курсантів (слухачів) зростає інтелектуальний потенціал, розвиваються їх розумові здібності і, найголовніше, формуються такі важливі якості особистості, як увага, самостійність, активність, відповідальність і. т. ін.

Навчально-пізнавальна діяльність є ефективною, якщо учні (учні) досягають очікуваних результатів. Результат – кінцевий результат діяльності. Результативний компонент навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) включає набуті знання (декларативні, процесуальні, виконавчі), сформовані вміння та навички для активного здійснення пізнавальної діяльності на репродуктивному та продуктивному рівнях (навчально-пізнавальна компетентність), а також сформовані професійні вміння і навички.

Таким чином, здійснений опис концептуальної моделі навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) ВВНЗ дозволяє зробити такі висновки:

1. На репродуктивному рівні, критеріями навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) є: здатність за власним бажанням здійснювати активну навчально-пізнавальну діяльність; чітке і зрозуміле усвідомлення курсантами (слухачами) мети навчальної діяльності (навчання), операцій і прийомів пізнавальної діяльності; використання у навчально-пізнавальній діяльності попередньо накопичених знань, умінь; уміння аналізувати, оцінювати і контролювати власні пізнавальні дії та дії інших суб'єктів навчально-пізнавальної діяльності; вміння співвідносити результат з попередньо поставленою метою; вміння корегувати власну пізнавальну діяльність; здатність докладати вольових зусиль та долати труднощі у процесі досягнення мети; отримання задоволення від інтелектуальної роботи тощо.

2. На продуктивному рівні: послідовно і самостійно вирішувати навчально-пізнавальні завдання, які забезпечують творче засвоєння нових знань; самоуправління процесом пошуку нових знань; поява нових способів засвоєння знань.

3. У запропонованій моделі було визначено суб'єкти навчально-пізнавальної діяльності у ВВНЗ та виокремлено ті форми, прийоми, засоби та основні заходи їхньої діяльності, що в подальшому дозволять швидше та ефективніше оптимізувати контроль за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ, про що більш детально йтиме мова у наступному розділі роботи.

Висновки до розділу 1

Таким чином, здійснений у першому розділі кваліфікаційної роботи магістра аналіз теоретичних основ організації навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) ВВНЗ дозволяє дійти таких висновків:

1. Навчально-пізнавальна діяльність – це свідоме виявлення активності індивіда, спрямованої на пізнання навколишньої дійсності, що відбувається у процесі його навчання, у всіх видах навчальної діяльності і соціальних взаємостосунків і містить у своїй структурі мотиваційно-вольовий, процесуально-операційний і результативний компоненти та здійснюється за допомогою пізнавальних актів розуміння та рефлексії.

2. Метою навчально-пізнавальної діяльності у ВВНЗ є не просто отримання курсантами (слухачами) нових знань, умінь та навичок, а удосконалення їх діяльності, перехід пізнавальної діяльності із нижчих рівнів на вищі, перехід від предметно-практичної до внутрішньої, теоретичної, перехід від репродуктивної навчально-пізнавальної діяльності до творчої.

3. Поряд з цим, навчально-пізнавальна діяльність у ВВНЗ є ефективною за умови досягнення курсантами (слухачами) передбачуваного результату цієї діяльності, яка включає в себе засвоєні знання (декларативні, процесуальні, виконавчі), сформовані уміння та навички активного здійснення пізнавальної діяльності на репродуктивному та продуктивному рівнях

(навчально-пізнавальна компетентність), а також сформовані професійні вміння і навички.

4. Саме ця обставина і вимагає проведення дослідження особливостей організації контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ, що і буде здійснено у наступному розділі роботи.

РОЗДІЛ 2

ТЕХНОЛОГІЯ ДИДАКТИЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗА НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ КУРСАНТІВ (СЛУХАЧІВ) У ВВНЗ

У розділі здійснено аналіз основ та стану організації дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ, розроблено критерії оцінювання характеру і ступеня впливу контролю на навчально-пізнавальну діяльність курсантів (слухачів), виявлено педагогічні умови щодо його удосконалення.

2.1. Дидактичний контроль за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ: аналіз теоретичних основ

Важливість проблеми дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ обумовлює широту та інтенсивність її дослідження в педагогіці. Разом з тим, аналіз педагогічної літератури показує, що загальноприйнятого тлумачення ключових понять (“контроль”, “перевірка”, “діагностика”, “оцінювання”) в сучасній дидактиці не існує. Слід також відзначити, що в сучасній педагогіці є істотні розбіжності, пов’язані з розумінням завдань і етапів організації контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ.

Контроль у загальному розумінні визначається через перевірку і передбачає порівняння результатів спостереження (вимірювання) з вимогами (стандартами, еталонами) і визначення відповідності ним [2-6].

Як зазначалося у розділі 1, у педагогіці сучасної вищої школи з точки зору структури навчально-пізнавальної діяльності контроль традиційно розглядається як один із її компонентів. З точки зору навчальної діяльності педагога він полягає у регулюванні та контролі за нею, внесенні необхідних корективів до змісту і методики навчання з метою підвищення ефективності процесу навчання [22]. З точки зору навчально-пізнавальної діяльності курсанта (слухача) це самоконтроль і внесення корективів у свою навчально-пізнавальну діяльність.

В цілому, аналіз педагогічних досліджень дозволив виділити три основні підходи до розуміння сутності контролю.

Контроль може розглядатися виключно як отримання інформації про результати навчання [7] тощо. Контроль можна також розуміти ширше – не лише як отримання інформації, але й її використання з метою аналізу навчально-пізнавального процесу, встановлення прямого і зворотнього зв’язку між викладачем і курсантом (слухачем), виявлення якісних і кількісних характеристик процесу і результату навчання, підвищення ефективності навчального процесу.

Дослідники також пов’язують поняття “контроль” із управлінням навчально-пізнавальною діяльністю, курсантів (слухачів). Контроль у педагогічному процесі у ВНЗ потрібно розглядати як засіб педагогічного управління навчально-пізнавальною діяльністю, при якому здійснюється регулярне поетапне оцінювання й корекція підготовки фахівця як стосовно засвоєння знань, умінь і навичок, так і стосовно виховання їх. Зважаючи на важливість цього процесу для дослідження, його доцільно розглянути більш детально.

Загалом, у педагогічних дослідженнях виділяють велику кількість функцій контролю [2,5 та інші]. Найчастіше називають такі: діагностичну, навчальну, виховну, розвиваючу, стимулюючу, оцінювальну, орієнтуючу, функцію управління (коригування), (див. рис 2.1)

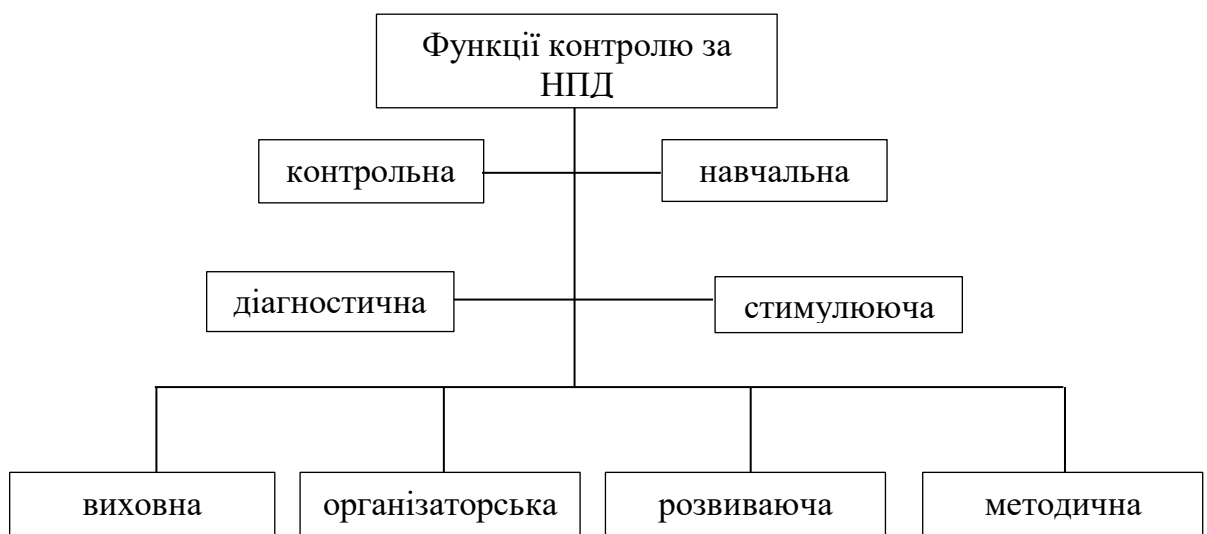

Рис.2.1. Функції контролю навчально-пізнавальної діяльності

Проаналізуємо кожну з них.

Діагностична функція контролю передбачає виявлення результатів навчальної діяльності курсантів (слухачів) і встановлення причини хороших чи слабких знань.

Навчальна функція передбачає покращення якості знань та умінь курсантів (слухачів). Суть її полягає в тому, що в процесі підготовки до виконання контрольних завдань і під час самого їх виконання продовжується процес навчання.

Виховна функція забезпечує вплив контролю на формування в курсантів (слухачів) низки соціально-психологічних якостей: організованості, дисциплінованості, відповідальності, сумлінності тощо.

Розвиваюча функція полягає в тому, що контроль знань сприяє розвитку психічних процесів особистості – уваги, пам'яті, мислення, інтересів; пізнавальної активності і самостійності, мовлення курсантів (слухачів) тощо. Особливим напрямом реалізації цієї функції слід вважати формування в курсантів (слухачів) здатності до рефлексії.

Стимулююча (мотивуюча) функція контролю забезпечує створення в курсантів (слухачів) установки на засвоєння навчального матеріалу, стимулювання їхньої самостійної роботи тощо.

Оцінювальна функція контролю полягає у визначенні рівня навчальних досягнень курсантів (слухачів) і відображенні його в балах чи оцінних судженнях.

Орієнтуюча функція забезпечує можливість керування діяльністю курсантів (слухачів), їх орієнтації в системі навчальної роботи, спрямування на виявлення та усунення існуючих прогалин.

Прогностична функція забезпечує можливість відстеження динаміки змін, що відбуваються з курсантом (слухачем), виявлення та аналізу їх тенденцій, екстраполяції отриманих результатів аналізу на наступний період.

Серед функцій контролю особливе місце займає управлінська (коригуюча) функція. Її важливість визначається розумінням навчання як управління навчальним процесом, тобто пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) щодо оволодіння ними системою знань, умінь і навичок відповідно до навчального плану. Функція управління полягає в регулюванні та коригуванні навчально-пізнавальної діяльності за допомогою механізмів зворотного зв'язку. При цьому під зворотним зв'язком розуміють комунікацію,

за допомогою якої передається інформація про процес навчання та його результати. Він може бути зовнішнім (спілкування курсанта (слухача) з викладачем і викладача з курсантом (слухачем), тобто контроль з боку викладача) і внутрішнім (контроль з боку курсанта (слухача) над собою, тобто самоконтроль).

Зворотний зв'язок є невід'ємною складовою ефективного управління процесом навчання. Він забезпечує викладачу та курсанту (слухачу) інформацію про хід і результати навчально-пізнавальної діяльності. Ця інформація порівнюється з нормативними вимогами та очікуваними результатами навчання. Для викладача результати порівняння слугують підставою для оцінювання та корекції методів і підходів до викладання. Для курсанта (слухача) вони дають змогу самооцінити ефективність власної навчально-пізнавальної діяльності та за потреби вжити заходів для її самокорекції у разі негативного зворотного зв'язку. Позитивний зворотний зв'язок підкріплює мотивацію курсанта (слухача) до продовження навчальної діяльності. Отже, налагоджене функціонування зворотного зв'язку між викладачем і курсантом (слухачем) є критично важливим для забезпечення ефективного керування процесами викладання та навчання. Відсутність належного зворотного зв'язку унеможливорює своєчасне коригування та вдосконалення освітнього процесу.

Таким чином, розглядаючи дидактичний контроль крізь призму педагогічного управління, можна виявити таку закономірність: підвищення ефективності зворотного зв'язку в навчальному процесі сприяє успішній реалізації управлінської функції контролю. Якісний зворотний зв'язок, у свою чергу, дозволяє підвищити ефективність управління навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів). Це, врешті-решт, забезпечує досягнення цілей та завдань навчального процесу на більш високому рівні. Тобто налагоджений зворотний зв'язок є ключовим чинником ефективного педагогічного управління та успішного навчання в цілому.

Слід також підкреслити, що функція управління в тісному взаємозв'язку з іншими функціями контролю взаємообумовлюють і взаємодоповнюють одна одну.

Так, реалізація діагностичної функції контролю передбачає аналіз причин хорошої чи поганої успішності курсантів (слухачів), а реалізація управлінської функції – внесення корективів у навчальний процес, які також

відсутні як етапи організації контролю у більшості педагогічних досліджень. Разом з тим, дослідники відзначають, що проведення опитування курсантів (слухачів) без оперативного використання наслідків для вдосконалення навчального процесу не забезпечує замкнутості системи та її ефективної роботи. Кінцевою ланкою всієї системи контролю є внесення корективів у навчально-пізнавальну діяльність і отримання інформації про те, що вдалося досягнути, змінити, покращити.

Отже, попередній аналіз дозволяє констатувати, що: спільним недоліком наведених визначень контролю є те, що вони лише частково відображають сутність контролю з позицій сучасного розуміння педагогічного процесу як активної взаємодії всіх його учасників і підкреслюють суб'єкт-об'єктну спрямованість процесу навчання; завдання контролю розуміються досить вузько. У більшості робіт вони зводяться до виявлення та оцінювання знань; не називаються етапи організації контролю визначення результатів і стандартів оцінювання, аналіз результатів перевірки і внесення корективів у навчально-пізнавальну діяльність (навчальний процес).

Беручи до уваги вищезазначене, необхідно більше уваги приділити встановленню сутності такого поняття, як “контроль”, уточнити етапи його організації та завдання. При цьому будемо виходити з таких положень: контроль – більш широке поняття, ніж перевірка. Контроль є засобом педагогічного управління навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів); основною метою контролю як засобу управління навчально-пізнавальною діяльністю курсантів і слухачів) є забезпечення досягнення мети навчання. Окрім безпосереднього здійснення перевірки, до етапів організації контролю входять такі: визначення необхідних результатів навчання, планування перевірки, підготовка контрольних завдань, аналіз результатів перевірки і коригувальні дії для досягнення необхідних результатів навчання.

Отже, під *перевіркою результативності навчально-пізнавальної діяльності* розуміється виявлення за допомогою спеціально створених завдань реальних результатів навчання, їх порівняння з необхідними результатами навчання та оцінювання ступеня досягнення необхідних результатів навчання.

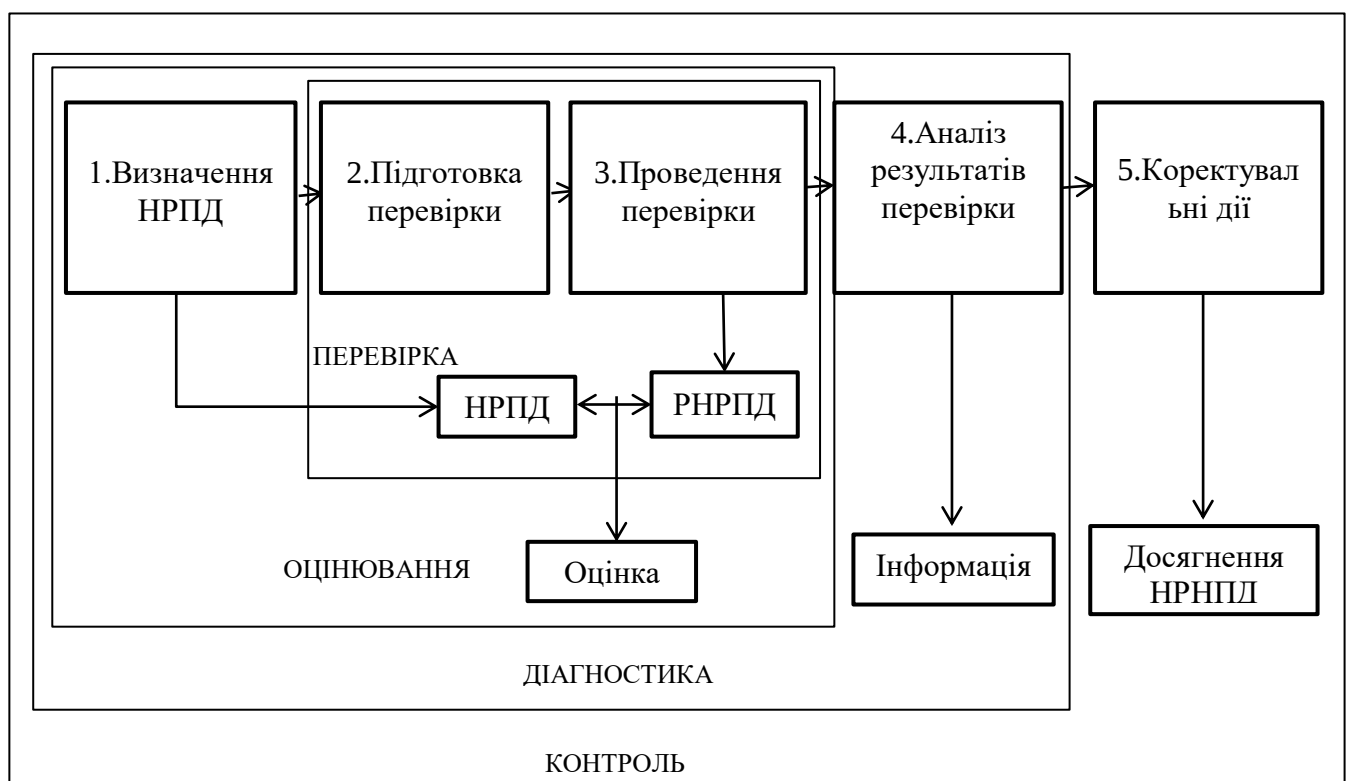
Оцінювання, таким чином, розглядається як процедура визначення ступеня досягнення необхідних результатів навчання, а *оцінка* – як результат

цієї процедури. Якщо для оцінювання застосовуються емпіричні шкали, в яких відношення між різними характеристиками виражені властивостями числового ряду, таке оцінювання будемо називати педагогічним вимірюванням.

Під *діагностикою* навчальних досягнень розуміється перевірка результатів навчальних досягнень курсантів (слухачів), а також інтерпретація та аналіз її результатів з метою отримання інформації, необхідної для забезпечення досягнення необхідних результатів навчання, вдосконалення процесу навчально-пізнавальної діяльності тощо.

Результатом перевірки результативності навчально-пізнавальної діяльності можуть бути дві ситуації: реальні навчальні досягнення відповідають необхідним результатам навчання. Це означає, що в цьому випадку контроль завершується на етапі оцінювання навчальних досягнень; реальні навчальні досягнення не відповідають необхідним результатам навчання. У цьому випадку необхідно встановити причини цієї невідповідності і, належним чином скоригувавши навчально-пізнавальну діяльність, забезпечити досягнення її мети та завдань, вжити заходів для уникнення таких проблем у майбутньому.

Контроль навчальних досягнень розуміємо як взаємодію суб'єктів навчально-пізнавальної діяльності (навчального процесу), що забезпечує виявлення реальних результатів навчання і приведення їх у відповідність із

необхідними результатами.

Рис. 2.2. Етапи організації контролю НПД курсантів (слухачів)

Як видно з рис. 2.2, першим етапом організації контролю є визначення необхідних результатів навчально-пізнавальної діяльності (НРНПД). Тільки після цього можна переходити до підготовки перевірки (планування перевірки і розробки контрольних завдань). Сама процедура проведення перевірки полягає у виявленні реальних результатів навчально-пізнавальної діяльності (РРНПД), їх порівняння з НРНПД та визначення ступеня досягнення НРНПД.

Результатом перевірки є оцінка, що може виражатися в балах або оцінних судженнях. Наступним етапом контролю є аналіз результатів перевірки. Інформація, отримана як результат цього етапу, використовується для виконання коригувальних дій, що забезпечують досягнення НРНПД.

Таким чином, *дидактичний контроль за навчально-пізнавальною діяльністю* – це упорядкована в систему сукупність операцій і дій, що забезпечує діяльність викладачів та курсантів (слухачів) з контролю їх навчальних досягнень як засобу досягнення мети навчання.

Отже, здійснений аналіз теоретичних основ організації контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів), а також логіко-семантичний аналіз термінів та понять дають можливість чітко визначити їх сутність, завдання і співвідношення, у зв'язку з чим категорійно-поняттєвий апарат набуває однозначного, адекватного і системного характеру.

2.2. Визначення педагогічних умов та критеріїв дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ

Загалом, контроль за навчально-пізнавальною діяльністю є системою, яка складається з таких компонентів: мета і завдання контролю, зміст, контролю, методи, форми, види, функції контролю, принципи контролю, умови оптимальної реалізації контролю, суб'єкти контролю (викладач і курсант), результати контролю. Головною метою контролю за навчально-пізнавальною діяльністю є забезпечення інтелектуального, естетичного та морального розвитку військовослужбовців шляхом виявлення

реальних результатів навчання і, за необхідності, приведення їх у відповідність із необхідними результатами навчання.

Специфічні завдання дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) визначаються особливостями навчального процесу у ВВНЗ. У порівнянні з цивільними ВНЗ, організація і стан освітнього процесу у ВВНЗ відрізняється великим ступенем занурення курсантів у навчальне середовище. На відміну від студента, курсант проводить у стінах свого навчального закладу практично увесь свій час, знаходячись в замкнутому педагогічному просторі, що вимагає особливих підходів до організації цього середовища, проектування змісту і форм життєдіяльності. Соціально-психологічні, професійні, дидактичні труднощі, що переживаються курсантами на початковому етапі освоєння навчальної діяльності в нових для себе умовах у стінах ВВНЗ, долаються ними, як правило, стихійно, методом проб і помилок, що не завжди приносить бажані результати. Як зазначають дослідники, причини відставання курсанта в навчанні часто полягають не у відсутності у нього відповідних здібностей, а у непродуктивному використанні ним навичок і прийомів навчальної роботи в умовах ВВНЗ, тобто в невмінні навчатися саме у ВВНЗ [22].

Отже, особливості навчального процесу у ВВНЗ зумовлюють специфічні завдання дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю – забезпечення адаптації курсантів молодших курсів до особливостей навчання у ВВНЗ, паритетності відносин викладача і курсанта.

Визначення *змісту* дидактичного контролю навчальних досягнень базується на розумінні сутності педагогічного процесу: об'єкт засвоєння є одночасно і об'єктом контролю. Тому особливості змісту дидактичного контролю визначаються специфікою змісту навчальних дисциплін.

Найбільший вплив на результат навчально-пізнавальної діяльності здійснюють технології, форми і методи навчання, що використовуються в його процесі. Ефективніше засвоюється не те, що вивчається, а як це робиться. Зазначене напряму стосується форм та методів контролю і перевірки.

У традиційній системі контролю навчальних досягнень викладач є суб'єктом педагогічного впливу і управління, а курсант (слухач) – об'єктом цього впливу. Це призводить до пасивності курсантів (слухачів) у процесі контролю та не дозволяє викладачу орієнтувати навчання на потреби курсантів (слухачів).

У особистісно-орієнтованому навчанні, побудованому на основі принципу паритетності, викладач і курсант (слухач) є рівноправними суб'єктами навчального процесу і системи контролю навчальних досягнень. Це дозволяє курсантам (слухачам) активно брати участь у процесі контролю, а викладачу орієнтувати навчання безпосередньо на їх потреби.

До традиційних *методів* перевірки, тобто способів, за допомогою яких виявляються реальні результати навчання, відносять насамперед усне і письмове опитування (індивідуальне, фронтальне або комбіноване) [22].

Основним недоліком *усного* опитування фахівці визначають його надмірну суб'єктивність. За реальної тривалості усного опитування не забезпечується валідність змісту (бо кілька запитань у білеті й 5-10 додаткових не охоплюють увесь зміст дисципліни). Суттєвими недоліками усної перевірки також є високий рівень психологічних стресів (особливо під час іспитів з високим статусом результатів), неможливість апеляцій, відновлення конфліктних моментів, велике навантаження на викладача, надмірні витрати часу [22].

Письмові контрольні роботи суттєво переважають усне опитування в сенсі об'єктивності. Порівняно легко забезпечується уніфікація умов вимірювання, зростає об'єктивність оцінювання, накопичення і збереження даних, полегшується їх обробка тощо. Але і цей метод перевірки, на думку фахівців, також не відповідає критеріям надійності і валідності. Досить порівняти запитання усного і письмового екзаменів, щоб дійти висновку щодо їхньої внутрішньої тотожності [16].

Разом з тим, сильною стороною як усного, так і письмового опитування є простота і доступність, невивагливість до умов проведення.

Поряд з цим, незважаючи на певні недоліки традиційного усного і письмового опитування, при здійсненні контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) останні продовжують залишатися актуальними, такими від яких неможливо відмовитись.

У сучасних умовах наголошується на необхідності широкого впровадження в практику організації та здійснення контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) процес *ВНЗ тестів* [23]. При цьому тестування досить часто розглядається як “безальтернативний” метод перевірки.

Найбільшою перевагою перевірки з використанням тестів є її здатність забезпечити об'єктивність, надійність, валідність і точність педагогічних вимірів. До сильних сторін цього методу також відносять незначні затрати часу на виміри у великих групах слухачів, легкість забезпечення тривалого збереження вимірів результатів і автоматизації їх обробки, незначний рівень впливу суб'єктивних факторів під час вимірів [22].

Об'єктивність і надійність перевірки за допомогою тестів досягається зокрема за рахунок обмеження кількості правильних відповідей (насамперед у тестових завданнях закритого типу). Але, на думку фахівців, матеріал, насамперед, гуманітарних, тактичних, оперативно-тактичних дисциплін в силу своєї специфіки, має дуже обмежену придатність до формалізації. Окрім того, як зарубіжні, так і вітчизняні фахівці приходять до висновку, що використання "знеособлених" тестів може применшувати особистісну цінність та значущість навчання для курсантів (слухачів). Крім того, розроблення якісних тестових завдань вимагає значних витрат часу та зусиль, навіть для досвідчених фахівців. Тому, незважаючи на переваги об'єктивності та зручності тестування, його застосування в певних предметних сферах може мати суттєві недоліки і потребує зваженого підходу.

Особливу увагу необхідно звернути на *комп'ютерне тестування*. Комп'ютерне тестування відкриває можливості для реалізації основних принципів контролю за навчально-пізнавальною діяльністю, таких як: принцип індивідуального характеру перевірки і оцінки знань, принцип системності перевірки і оцінки знань, принцип тематичності, принцип диференційованої оцінки успішності навчання, принцип об'єктивності.

Крім того, комп'ютерні технології дозволяють здійснювати регулярний моніторинг успішності без значних витрат часу. Це забезпечує оперативне реагування на будь-які проблеми чи прогалини в знаннях курсантів (слухачів) без відкладання на пізніший термін. Своєчасне коригування знань є значно ефективнішим, ніж "робота над помилками" після контрольних робіт.

Отже, комп'ютерне тестування є сучасним і дієвим засобом реалізації контрольно-оцінювальної складової навчального процесу відповідно до провідних дидактичних принципів. Його застосування сприяє підвищенню ефективності навчання та якості знань студентів.

Використання комп'ютерів у тестуванні дає можливість впровадження методики так званого *адаптивного тестування*, завдяки якій реалізується

можливість регулювання складності та кількості тестових завдань, в залежності від правильності відповіді тестованого. Так, якщо відповідь правильна, наступне питання комп'ютер підбирає більш важке, якщо неправильна – легше. Це суттєво підвищує точність виміру та зменшує час індивідуального тестування.

Таким чином, тестування, а особливо комп'ютерне тестування, здатне забезпечити швидке, об'єктивне, валідне і надійне оцінювання рівня навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів), насамперед на рівні відтворення знань. Разом з тим, застосування перевірки з використанням тестів суперечить особистісно-орієнтованій, розвитковій спрямованості, насамперед, гуманітарних та оперативно-тактичних дисциплін, не сприяє досягненню навчальних цілей у повному обсязі і потребує значних витрат часу на його організацію і застосування. Тому тестування може бути не основою, а лише одним із методів перевірки навчально-пізнавальних досягнень курсантів (слухачів) ВВНЗ. Поряд з тестами мають використовуватися інші методи, насамперед ті, що спрямовані на перевірку рівня сформованості їх професійної компетенції, сприяють активізації їх пізнавальної діяльності, інтелектуальному розвитку, забезпечують можливість творчої діяльності.

До інноваційних методів оцінювання навчальних досягнень курсантів (слухачів), які відповідають сучасним вимогам до контролю знань, належать навчальне портфоліо, ділові ігри та виконання проектів. Ці методи найкраще інтегруються у традиційну дидактичну систему навчання, не вимагаючи змін у змісті навчальних програм, визначених нормативними документами. Водночас, такі інноваційні методи здатні пом'якшити недоліки, властиві традиційним формам контролю знань (тестуванню, іспитам тощо). Вони сприяють переходу до особистісно-орієнтованого навчання, де оцінювання має індивідуалізований характер та враховує різні аспекти навчальних досягнень курсантів (слухачів). З іншого боку, використання таких методів, як ділові, воєнно-історичні, воєнно-економічні ігри і проекти є інновацією, оскільки вони, як правило у ВВНЗ, використовуються у якості засобів навчання, а не перевірки.

На думку військових педагогів, ділові ігри мають широкі дидактичні можливості, оскільки забезпечують: закріплення і комплексне застосування знань, що були отримані курсантами і слухачами при вивченні різних

дисциплін (інтеграційна роль ігор); формування чіткого уявлення про професійну діяльність у вибраній спеціальності; розвиток у курсантів навичок ефективного управління реальними процесами; освоєння особливостей колективної професійної діяльності; активізацію навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів), що передбачає реалізацію таких основних функцій: спонукати кожного з учасників гри діяти як у житті, на межі своїх інтелектуальних можливостей; підкорити у разі необхідності інтереси того чи іншого учасника гри загальній меті колективу; забезпечити об'єктивну оцінку особистого вкладу кожного курсанта і слухача у досягнення загальної мети, загального результату діяльності ігрового колективу [5].

Використання ділових ігор у якості методу оцінювання надає можливість максимально реалізувати принцип професійної спрямованості. Цей метод дозволяє проводити перевірку навчальних результатів у умовах, що найбільше наближені до реальних. Саме завдяки цій особливості ділових ігор ми можемо оцінити професійну компетентність учасників, їхні навички та вміння, а також їхнє професійне мислення і досвід. Такий підхід дозволяє виявити ступінь володіння різними методами та прийомами вирішення завдань, а також сприяє розвитку творчого мислення.

Іншою перевагою дидактичних ігор є їх позитивний вплив на процес навчання. Дослідження показують, що застосування професійно-орієнтованих навчально-рольових ігор у ВВНЗ сприяють досягненню більш високого рівня активізації пізнавальної діяльності курсантів, що виявляється у підвищенні рівня їх професійної компетентності, інтелектуально-орієнтованої реакції на зміст матеріалу, що вивчається, розумової і пізнавальної самостійності.

До недоліків цього методу відносять його невисоку надійність, тому велику увагу при застосуванні цього методу слід приділяти детальному розробленню критеріїв оцінювання, ретельному формулюванню мети і завдань ділової гри. Недоліком ділових ігор є також те, що вони потребують багато часу для підготовки, а також вимагають певної кваліфікації і досвіду викладача для їх успішного проведення.

У зв'язку із збільшенням частини самостійної роботи курсантів, слухачів, особливої актуальності набуває здійснення перевірки результативності навчально-пізнавальної діяльності за допомогою методу *проектів*.

Цінність проектної роботи в освіті полягає не лише у кінцевому результаті, а й у самому процесі його досягнення. Проектна робота орієнтована як на процес, так і на результат. Під час аналізу виконання проектної роботи стає очевидним, що успішне виконання проекту включає досягнення надпредметних цілей, які у кінцевому підсумку є ще важливішими, ніж самі цілі проекту. Виконання проектів сприяє формуванню компетентностей, необхідних для успішної професійної діяльності курсантів (слухачів), а також розвитку їхніх пізнавальних здібностей і самостійності.

Проте, метод проектної роботи має й свої недоліки. Оцінювання досягнень курсантів (слухачів) може бути ускладнене формальними процедурами, а також складністю визначення критеріїв оцінювання. Наш педагогічний досвід показує, що іншою перешкодою може бути недостатній рівень розвитку дослідницьких умінь у курсантів (слухачів) і обмежений доступ до джерел інформації.

Отже, аналіз традиційних і інноваційних методів контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ свідчить, що кожен з них має як переваги, так і недоліки. Разом з тим, універсального методу, який би відповідав усім сучасним вимогам, на даний час не існує. Звідси виникає необхідність оптимального поєднання різних методів перевірки. На наш погляд, це можливо за мови використання навчального *портфоліо*. На думку фахівців, навчальне портфоліо відкриває нові можливості для освітнього процесу, органічно поєднуючи в собі етапи викладання, навчання та оцінювання. Відмінною рисою портфоліо є його здатність інтегрувати ці складові навчального процесу, створюючи сприятливі умови для більш глибокого розуміння і оцінки здібностей курсантів (слухачів). Однією з ключових переваг навчального портфоліо є можливість об'єднати якісну та кількісну оцінку курсантів (слухачів), аналізуючи широкий спектр їхніх навчальних досягнень. Це означає, що ми можемо оцінювати не лише завершеність завдань, але й їхню якість, творчий підхід та рівень розуміння матеріалу. Завдяки використанню навчального портфоліо, стимулюється не лише оцінка, а й активна участь учнів у процесі власної самооцінки та взаємооцінки. Це сприяє розвитку в них критичного мислення, а також допомагає підвищити їхню відповідальність за власне навчання. Навчальне портфоліо відкриває нові горизонти для освітнього процесу, створюючи умови для комплексного та глибокого оцінювання навчальних

досягнень курсантів (слухачів). Воно не лише забезпечує ефективну оцінку знань, але й сприяє їхньому постійному самовдосконаленню та активному розвитку; навчальне портфоліо є формою безперервної оцінки в процесі безперервної освіти, що зміщує акценти від жорстких факторів традиційної оцінки до гнучких умов оцінки альтернативної; навчальне портфоліо легко інтегрується в професійні і службові системи оцінювання, що дає можливість раннього нормування професійно значущих умінь курсантів (слухачів) [4,5].

Звичайно, і цей метод має і недоліки. Портфоліо вимагає більше часу для реалізації, аніж традиційні методи перевірки. Серед недоліків називають високий рівень суб'єктивності оцінки, нечіткість її критеріїв. Разом з тим відзначається, що навчальні портфоліо дають новий поштовх до вирішення проблеми перевірки результативності навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів), вказують на можливі напрями оновлення традиційної системи контролю і, зрештою, формують нове розуміння самого процесу навчання.

Як зазначалося вище, сучасний рівень розвитку освіти вимагає встановлення паритетних відносин між викладачем і курсантом (слухачем) як суб'єктами навчального процесу і компонентами системи контролю навчальних досягнень. Принцип паритетності змінює основну схему взаємодії викладача і курсанта (слухача). Замість традиційної схеми взаємодії: викладач – суб'єкт педагогічного впливу і управління, курсант (слухач) – об'єкт цього впливу, маємо схему суб'єкт-суб'єктного рівноправного співробітництва викладачів і курсантів (слухачів). При такому підході змінюється зміст понять “викладач” і “курсант” у системі контролю навчальних досягнень.

Викладач – це особа, яка у співробітництві з курсантами (слухачами) забезпечує здійснення контролю їх навчально-пізнавальних досягнень, створюючи умови для оптимальної реалізації контролю.

Курсант (слухач) – це особа, яка у співробітництві з викладачем здійснює контроль власних навчально-пізнавальних досягнень. При такому підході курсант (слухач) отримує можливість не лише пасивно сприймати результати контролю викладача, а самому бути активним учасником цього процесу.

Основні відмінності у діяльності курсантів (слухачів) і викладачів з реалізації контролю навчальних досягнень у традиційному навчанні та у

особистісно-орієнтованому навчанні, побудованому на основі принципу паритетності, узагальнені нами у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Порівняльний аналіз реалізації контролю викладачем у традиційному та у особистісно-орієнтованому навчанні

Характеристика	Традиційне навчання	Особистісно-орієнтоване навчання
Сутність взаємодії	Викладач – суб’єкт, Курсант (слухач) – об’єкт	Викладач і курсант (слухач) – рівноправні суб’єкти
Роль курсанта (слухача)	Пасивна	Активна
Оцінка курсанта (слухача)	Викладач	Курсант, викладач (слухач)
Орієнтація навчання	На викладача	На потреби курсанта (слухача)

Як видно з таблиці, реалізація контролю викладачем у особистісно-орієнтованому навчанні має яскраво виражений суб’єкт-суб’єктний характер, що дає можливість курсанту (слухачу) не лише пасивно сприймати результати процедури контролю, а й самому здійснювати контроль власних навчальних досягнень. Таким чином курсант (слухач) більш активно бере участь у процесі контролю, а викладач має можливість орієнтувати навчання безпосередньо на потреби курсантів (слухачів) з урахуванням рівня їх навченості.

Як засвідчив попередній аналіз, питання ступеня і характеру впливу контролю на ефективність навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) ВВНЗ є недостатньо дослідженим у вітчизняній педагогічній науці. Виходячи з цього, завданням було розробити критерії визначення ступеня і характеру впливу контролю на ефективність навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) ВВНЗ і готовності викладачів до діяльності, пов’язаної з організацією контролю їх навчальних досягнень.

У ході попередньо здійсненого аналізу психолого-педагогічної літератури, в роботі було виділено такі показники контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ: рівень навченості, мотивація; пізнавальна активність, сформованість професійно важливих якостей особистості, дидактична адаптація, тривожність [6, 23].

Рівень навченості. Навченість розглядається як одна з найбільш важливих характеристик результативності навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів), всього навчально-виховного процесу ВВНЗ.

Навченість – це рівень реально засвоєних знань, умінь, навичок тими, хто навчаються [4]. Також навченість розуміється як результат певної діяльності з переводу інформації із зовнішнього плану у внутрішній розумовий план, коли відомі дії, уявлення або поняття переходять в знання і уміння.

В роботі під *навченістю* курсантів (слухачів) ми будемо розуміти їх здатність виконувати вимоги, які перед ними поставлені з урахуванням мети і завдань навчально-пізнавальної діяльності, на основі компетенцій, набутих у процесі навчання у ВВНЗ.

Для визначення рівня навченості використовуємо рівні, визначені в освітньо-професійних стандартах підготовки слухачів НУОУ.

Мотивація. Дослідження мотиваційної сфери особистості як фактора ефективності навчально-пізнавальної діяльності є однією з центральних проблем педагогіки.

Під *мотивом* розуміється причина, що спонукає до діяльності, спрямованої на задоволення певних потреб [7]. Систему спонукань, які зумовлюють активність організму і визначають її спрямованість називають *мотивацією* [7].

Рівень сформованості мотиваційної сфери проявляється через такі показники, як глибина усвідомленості прагнень до знань, розвиток вміння висувати аргументовані вимоги щодо змісту навчання, міцність поєднання різних мотивів навчання, чіткість визначення мети навчання, стійке бажання до отримання позитивних емоцій у ході навчально-пізнавальної діяльності, визначеність напрямку навчальних інтересів.

Один із важливих аспектів у розвитку курсантів (слухачів) – це сформованість їхньої мотиваційної сфери. Ця сфера виявляється через кілька ключових показників, які відображають глибину та стабільність мотивації до навчання. Перш за все, це глибина усвідомленості власних прагнень до знань. Далі, це розвиток вміння формулювати обґрунтовані вимоги щодо навчального матеріалу. Також важливим є поєднання різних мотивів навчання. Отже, аналіз цих показників дозволяє краще розуміти мотиваційну сферу курсантів (слухачів) і забезпечувати їхнє ефективне навчання та

розвиток. Для визначення впливу контролю на мотивацію курсантів (слухачів) було розроблено анкету (див. додаток А), у якій представлена група внутрішніх мотивів слухачів, що навчаються за спеціальністю “Педагогіка вищої військової школи”.

Найбільш продуктивним вважається такий тип мотиваційної структури, в якій внутрішні мотиви учіння органічно доповнюються і підсилюються позитивними зовнішніми. В роботі запропоновано рівні сформованості мотивації курсантів (слухачів) ВВНЗ (див. додаток Б).

Пізнавальна активність. Мотивація тісно пов’язана з пізнавальною активністю тих, хто навчається, оскільки остання в сучасній педагогіці характеризується прагненням до навчання, розумовою напругою, виявленням вольових зусиль і потребує цілеспрямованого формування [9].

Пізнавальна активність у педагогічній літературі розуміється як властивість особи, що реалізується у навчальній діяльності і характеризує ставлення особи до навчання, її прагнення опановувати різні способи пізнання, здійснювати мобілізацію вольових зусиль на подолання труднощів в навчанні і досягнення поставленої мети. Це дозволяє розглядати пізнавальну активність як складне, цілісне утворення, що складається з різноманітних властивостей особи: пізнавальної сфери (уваги, пам’яті, мислення); мотиваційно-потребової сфери; станів тривожності і депресії; рівня сформованості загально-навчальних умінь.

Оскільки будь-який процес розвитку припускає перехід від одного структурного рівня до іншого, більш складного, то для встановлення якісного стану розвитку пізнавальної активності ми використовували модель рівневого підходу до розвитку особистості, яка в контексті нашого дослідження припускає розвиток пізнавальної активності як властивості особи курсанта (слухача), що реалізується в навчально-пізнавальній діяльності від рівня інформаційно-знакового (1 рівень) до відзеркалююче-перетворювального (2 рівень) і творчого (3 рівень) рівнів пізнавальної активності. Ці рівні відповідають низькому, середньому і високому рівням пізнавальної активності. На їх основі були сформовані критерії оцінки рівня пізнавальної активності курсантів (слухачів) (див. додаток В).

Сформованість професійно важливих якостей особистості. Дослідники відзначають, що сучасна професійна освіта повинна орієнтуватись на становлення образу особистості, що є адекватним змісту

професійної діяльності. Це, у свою чергу, передбачає підготовку професіоналів – соціально і професійно компетентних працівників з добре вираженими професійно значущими якостями і компетенцією, що відрізняються індивідуальним стилем діяльності [6].

Під *професійно важливими якостями* більшість науковців розуміють індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності та успішність її освоєння [6]. До якостей особистості, професійно важливих практично для будь-якого виду професійної діяльності, на які контроль навчальних досягнень здійснює безпосередній вплив, дослідники відносять насамперед самоконтроль, організованість, відповідальність, самоаналіз і самооцінку [6].

Самоконтроль – якість особистості, пов'язана із умінням здійснювати усвідомлену регуляцію своєї поведінки та діяльності для забезпечення відповідності їхніх результатів поставленим цілям, вимогам, нормам, правилам тощо [7].

Організованість – якість особистості, пов'язана з умінням здійснювати діяльність зібрано, чітко і планомірно [7].

Відповідальність – якість особистості, пов'язана із здатністю свідомо, добровільно виконувати певні вимоги й здійснювати поставлені завдання, здійснювати правильний моральний вибір, досягати певного результату [7].

Самоаналіз розуміємо як якість особистості, пов'язану із здатністю людини здійснювати аналіз власних вчинків і переживань [7].

Самооцінка – якість особистості, пов'язана із здатністю людини оцінювати саму себе, свої достоїнства і недоліки, можливості, якості, своє місце серед інших людей [7]. Важливу роль самооцінки в професійній діяльності підтверджено низкою досліджень. Загальна успішність діяльності негативно корелює з неадекватністю самооцінки і її нестійкістю [6].

На основі вивчення психолого-педагогічної літератури було визначено критерії рівнів сформованості самоконтролю, організованості і відповідальності (див. додаток Д).

Дидактична адаптація. Як було встановлено попередньо, одним із специфічних завдань контролю навчальних досягнень у ВВНЗ є забезпечення дидактичної адаптації (тобто адаптації до навчальної діяльності) курсантів (слухачів). Для визначення рівня дидактичної адаптації курсантів у існуючій

системі навчання ВВНЗ було розроблено критерії визначення ступеня їх дидактичної адаптації (див. додаток Е).

Тривожність. Тривожність, за визначенням психологів, є комплексом фундаментальних емоцій, що містить страх і такі емоції як горе, гнів, сором, провину та іноді інтерес-збудження. За стабільністю проявів розрізняють тривожність реактивну (тривожність в даний момент) і особистісну (стійка характеристика людини).

Особистісна тривожність є важливим аспектом психологічного стану людини, що впливає на її сприйняття навколишнього середовища та здатність до адаптації до різних ситуацій. Висока особистісна тривожність може викликати негативні наслідки, такі як невротичні конфлікти та психосоматичні захворювання, тоді як низький рівень тривожності може вимагати більшої уваги до мотивів діяльності та відповідальності.

Реактивна тривожність характеризується нервовим напруженням, занепокоєнням. Дуже висока реактивна тривожність викликає порушення уваги, іноді порушення тонкої координації.

Рівень особистісної і реактивної тривожності визначається за допомогою методики Спілбергера-Ханіна (див. додаток Ж).

Отже, на основі дослідження рівня навченості, мотивації, пізнавальної активності, сформованості професійно важливих якостей особистості, дидактичної адаптації, особистісної і реактивної тривожності нами було визначено критерії оцінки характеру і ступеня впливу контролю на навчально-пізнавальну діяльність курсантів (слухачів).

Таким чином, аналіз компонентів системи контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ дозволяє стверджувати, що в її основі лежать загальні закономірності організації навчального процесу у ВНЗ. Разом з тим, названі компоненти мають свої особливості, зумовлені специфікою навчального процесу у ВВНЗ, що необхідно враховувати при організації контролю. Важливу роль для ефективної реалізації контролю відіграють також забезпечення його позитивного впливу на навчально-пізнавальну діяльність курсантів (слухачів) та належний рівень готовності викладача до організації контролю, сутність і критерії яких будуть розглянуті у наступних підрозділах роботи.

Розроблені критерії дозволять об'єктивно оцінити характер і ступень впливу контролю на навчально-пізнавальну діяльність курсантів (слухачів).

2.3. Сучасний стан здійснення дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ

Надзвичайно важливим елементом системи контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ є умови ефективної його реалізації [6,22]. Для їх визначення було організовано і проведено констатувальний експеримент, головною метою якого було з'ясування сучасного стану здійснення контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ.

У відповідності з визначеною метою було сформульовано завдання констатувального експерименту, яке полягає у дослідженні характеру і ступеня впливу контролю на навчально-пізнавальну діяльність курсантів (слухачів) ВВНЗ у існуючій системі навчання.

Методики, що застосовувались при цьому, були представлені двома типами: респондентні і оперантні. Перші ґрунтувались на різних варіантах опитування (прямого, анкетного), другі – на вербальному аналізі інформації, що сприймається наочно (відвідування занять, вивчення педагогічної документації тощо).

В ході констатувального експерименту було досліджено характер і ступінь впливу контролю на навчально-пізнавальну діяльність слухачів ВВНЗ у існуючій системі навчання. Дослідженням було охоплено слухачів другого курсу очної та заочної форми навчання НУОУ.

Для оцінки *рівня навченості* слухачів випускних курсів було проведено комплексне діагностичне визначення рівня сформованості професійної компетентності щодо здатності до конструювання навчально-виховного процесу, а також розроблення та застосування засобів діагностики навчальних досягнень курсантів (слухачів) зокрема вибору методів, технологій, організаційних форм і засобів контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів).

Оцінювання здійснювалося за 100-бальною шкалою ЄКТС та національною шкалою, (див. додаток 3). За його результатами було здійснено розподіл слухачів згідно рівнів навченості на низький (0-44 бали), середній (55- 39 бали) і високий (90-100 бали) рівні. До низького рівня було віднесено 23,6% слухачів, що виконали тест; до середнього і високого відповідно 54,3% і 22,1%. Значний відсоток слухачів, яких віднесено до низького рівня

навченості, означає, що слухач допускає істотні пропуски у відповіді, не завжди вміє інтегровано застосувати набуті знання для аналізу конкретних ситуацій, нечітко, а інколи й невірно формулює основні теоретичні положення та причинно-наслідкові зв'язки. У свою чергу, це означає, що навчальний потенціал контролю в існуючій системі навчання реалізується не повного мірою.

З метою дослідження впливу контролю на *мотивацію* навчання із вказаною групою слухачів було проведене відповідне анкетування, у ході якого було запропоновано оцінити за 5-бальною шкалою мотиви та ставлення слухачів до навчання за спеціальністю “Педагогіка вищої військової школи” (див. додаток А).

За результатами анкетування було обчислено середнє арифметичне значення груп мотивів (див. табл. 2.3). Для обчислення використовувалась формула

$$M = \frac{\sum X_i}{N} \quad (2.1),$$

де X – показник мотивації за 5-бальною шкалою, N – кількість опитаних.

Таблиця 2.3

Результати дослідження мотивації

Мотиви	Середнє арифметичне
Внутрішні	3,01
Зовнішні	
з них:	
соціально-побутові	3.34
професійні	2,68
утилітарні	3,9

Як видно з таблиці, у слухачів, зовнішні мотиви переважають внутрішні. Професійні мотиви сформовано явно недостатньо, найбільший показник мають утилітарні мотиви, що не є показником справжнього інтересу до навчання.

В результаті аналізу індивідуальної мотивації слухачів на основі визначених критеріїв у додатку Б було здійснено їх розподіл на групи. До групи з низьким рівнем мотивації було віднесено більше половини слухачів – 54,2%, до групи з середнім рівнем – 32,1% і до групи з високим рівнем мотивації 13,7% опитаних. Це свідчить про низький рівень реалізації

мотиваційної функції контролю за навчально-пізнавальною діяльністю слухачів в існуючій системі навчання ВВНЗ.

Рівень *пізнавальної активності* слухачів досліджувався за допомогою методу прямого спостереження та експертних оцінок із залученням викладачів гуманітарних дисциплін та начальника курсу. В результаті дослідження більша частина слухачів, а саме 60,1%, було віднесено до низького рівня сформованості пізнавальної активності, 32,4% – до середнього і лише 7,5% – високого. Отже, контроль, який здійснюється за навчально-пізнавальною діяльністю слухачів в існуючій системі недостатньою мірою сприяє розвитку їх пізнавальної активності.

Рівень сформованості самоконтролю, організованості і відповідальності досліджувався протягом останнього семестру визначених груп, а у слухачів заочної форми другого року навчання за допомогою методу прямого спостереження та методу експертних оцінок із залученням викладачів гуманітарних дисциплін, начальника курсу та офіцерів навчальної частини навчально-наукового інституту воєнної історії. За результатами дослідження рівнів сформованості самоконтролю, організованості і відповідальності слухачів було розподілено на три групи (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Результати дослідження рівнів сформованості самоконтролю,
організованості і відповідальності**

Рівень сформованості	Якість особистості		
	Самоконтроль	Організованість	Відповідальність
	%	%	%
Низький	41,4%	23,2%	15,9%
Середній	48,8%	46,3%	58,5%
Високий	9,8%	30,5%	25,6%

Як видно з таблиці, високий рівень самоконтролю, організованості і відповідальності мають лише 9,8%, 30,5% і 25,6% відповідно. Це свідчить про те, що контроль за навчально-пізнавальною діяльністю слухачів, в існуючій системі, достатньою мірою не забезпечує формування цих якостей.

З метою діагностики рівня сформованості навичок *самоаналізу і самооцінки* слухачам випускних курсів було запропоновано самостійно

оцінити свій рівень навченості, відповідно до компетенцій визначених в освітніх стандартах 2023 року. Виходячи з цього і визначався рівень навченості слухачів. Відповідно слухачів було розподілено на три групи: які дали низьку, середню і високу оцінку власного рівня навченості. Потім самооцінку слухачів було порівняно з оцінкою викладача, де низькому рівню відповідала оцінка “3”, середньому – “4” і високому – “5”. Результати самооцінки і оцінки викладача наведено у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

**Результати оцінки навченості викладачами
і самооцінка навченості слухачами**

Рівень	Оцінка викладача (ОВ)	Самооцінка курсантів (СОК)	Різниця (ОВ – СОК)
	%	%	%
Низький	37,8%	11,%	+26%
Середній	50%	70,7%	– 20,7%
Високий	12,2%	18,3%	– 6,1%

Аналіз даних свідчить про те, що існують значні відмінності в оцінці рівня навченості між оцінками викладачів і самооцінкою слухачів. Досить високий рівень відмінності оцінок свідчить про відсутність належного рівня сформованості у слухачів навичок самоаналізу і самооцінки.

Рівень *дидактичної адаптації* визначався за допомогою методу прямих спостережень та методу експертних оцінок із залученням начальників курсів протягом першого місяця навчання і в кінці курсу. За результатами спостережень згідно визначених у додатку Е критеріїв слухачів було розподілено на групи з низьким, середнім і високим ступенем адаптації (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Результати дослідження дидактичної адаптації слухачів

Рівень адаптації	Потягом першого місяця навчання	В кінці першого курсу
	%	%
Низький	48,5%	29,7%
Середній	34,7%	46,5%
Високий	16,8%	23,8%

Як видно з таблиці, за загальної тенденції до підвищення рівня адаптації, на кінець першого курсу майже третя частина слухачів не змогла достатньою мірою адаптуватись до умов навчально-пізнавальної діяльності у ВВНЗ. Отже, сформована система контролю за навчально-пізнавальною діяльністю недостатньою мірою сприяє дидактичній адаптації слухачів.

Для визначення рівня *особистісної і реактивної тривожності* курсантів було проведено їх опитування за методикою Спілбергера-Ханіна (див. додаток Ж).

Показники реактивної тривожності (РТ) визначалися за формулою:

$$PT = \sum_1 - \sum_2 + 35, \quad (2.2)$$

де $\sum_1$ – сума закреслених цифр на бланку за пунктами шкали 3, 4, 6, 7, 9, 12, 13, 14, 17, 18; $\sum_2$ – сума решти закреслених цифр (пункти 1, 2, 5, 8, 10, 15, 16, 19, 20).

Показники особистісної тривожності (ОТ) визначалися за формулою:

$$OT = \sum_1 - \sum_2 + 35, \quad (2.3)$$

де $\sum_1$ – сума закреслених цифр на бланку за пунктами шкали 22, 23, 24, 25, 28, 29, 31, 32, 34, 35, 37, 38, 40; $\sum_2$ – сума решти закреслених цифр за пунктами 21, 26, 27, 30, 33, 36, 39.

Результати інтерпретувались таким чином: до 30 – низький рівень тривожності, 31-45 – середній рівень, 46 і більше – високий рівень.

За результатами опитування респондентів було розподілено на три групи: з низьким, середнім і високим рівнем особистісної і реактивної тривожності (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Розподіл респондентів за рівнями тривожності

Рівень	Вид тривожності	
	Особистісна тривожність	Реактивна тривожність
	%	%
Низький	4,4%	19,1%
Середній	42,6%	42,6%
Високий	53%	38,3%

Як видно з таблиці, відсоток респондентів з середнім і високим рівнем особистісної тривожності становить 95,6%, з середнім і високим рівнем реактивної тривожності 80,9%. Отже, рівень тривожності при реалізації підсумкового контролю в існуючій системі навчання є досить високим.

Таким чином, дослідження характеру і ступеня впливу контролю на навчально-пізнавальну діяльність показує, що контроль в існуючій системі навчання недостатньою мірою реалізує свій навчальний і мотиваційний потенціал, недостатньою мірою сприяє розвитку пізнавальної активності слухачів, формуванню у них професійно важливих якостей, у повній мірі не забезпечує дидактичної їх адаптації, а також сприяє виникненню тривожності.

Оскільки важливе значення має думка самих респондентів щодо ефективності організації контролю за навчально-пізнавальною діяльністю у ВВНЗ, було проведено їх опитування. Для опитування було розроблено анкету (див. додаток И), в основу якої було покладено показники позитивного і негативного впливу контролю на ефективність навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів), які було визначено попередньо.

Анкетування показало, що респонденти усвідомлюють важливість контролю для ефективної організації навчально-пізнавальної діяльності: 84% опитаних вважають, що контроль впливає на ефективність їх навчально-пізнавальної діяльності (безпосередньо – 34,2%, у значній мірі – 21, 5%, у тій чи іншій мірі – 28,9%). Разом з тим, на думку опитаних, у процесі контролю реалізуються переважно стимулююча і оцінна функції (66,2% і 54,3% відповідно). 65,6% вважає, що контроль не здійснюється індивідуалізовано і диференційовано.

Жоден з опитаних не вважає, що протягом навчання у ВВНЗ його знання завжди оцінюються об'єктивно. Це призводить до конфліктів між викладачами і слухачами, що відзначають 67,6% опитаних. Причиною цих конфліктів є насамперед упередженість викладачів у оцінюванні навчальних досягнень (67,2%), використання перевірки як покарання (28,5%), перевірка матеріалу, що не вивчався (5,2%), використання таких типів контрольних завдань, процедура виконання яких незнайома (2,3%). 93,1% опитаних стверджують, що вони відчують емоційну напруженість, психологічний дискомфорт, тривогу під час контрольних заходів (з них часто – 54,3%, постійно – 17,2%). Це відбувається насамперед завдяки недостатній підготовці самих слухачів (40,3%), а подекуди упередженості викладачів.

Переважна більшість опитаних (84,6%) вважає, що існуючу систему контролю за навчально-пізнавальною діяльністю необхідно удосконалювати. Для цього найчастіше пропонується застосовувати індивідуальний підхід до оцінювання їх досягнень, застосовувати об'єктивні методи контролю, пов'язувати форму і зміст контрольних завдань з їх майбутньою спеціальністю, надавати у їх розпорядження типові контрольні завдання для самостійного відпрацювання тощо.

Таким чином, опитування показує, що існуюча система контролю певною мірою сприяє стимулюванню навчання, але недостатньою мірою забезпечує об'єктивність перевірки, її професійну спрямованість, індивідуалізацію і диференціацію, повноцінну реалізацію навчальної, розвивальної і виховної функції контролю. Значна частина опитаних вважає, що недосконалість організації контролю призводить до конфліктів викладачів і слухачів, емоційної напруженості, психологічного дискомфорту, тривоги. Отже, можна констатувати наявність певного негативного впливу контролю на самих слухачів в існуючій системі навчання.

Результати констатувального експерименту свідчать про те, що існуюча система контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ потребує удосконалення. При цьому удосконалення потребує як організація підготовки викладачів до здійснення контролю навчальних досягнень, так і сама існуюча система контролю.

Висновки до розділу 2

Таким чином, здійснений у другому розділі кваліфікаційної роботи магістра аналіз стану дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ, а також логіко-семантичний аналіз термінів та понять дають можливість чітко визначити їх сутність, завдання і співвідношення, у зв'язку з чим категоріально-поняттєвий апарат набуває, однозначного, адекватного і системного характеру, що у свою чергу дозволяє зробити наступні висновки:

1. Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю є системою, яка складається з таких компонентів: мета та завдання контролю, зміст контролю, методи, форми, види, функції контролю, принципи контролю, умови

оптимальної реалізації контролю, суб'єкти контролю (викладач і курсант), результати контролю.

2. Метою контролю за навчально-пізнавальною діяльністю є забезпечення інтелектуального, естетичного та морального розвитку курсантів (слухачів) шляхом виявлення реальних результатів навчання і за потреби, приведення їх у відповідність із необхідними результатами навчання.

3. Основними завданнями контролю за навчально-педагогічною діяльністю в навчальному процесі ВВНЗ є: сприяння досягненню мети навчально-пізнавальної діяльності; забезпечення достовірного оцінювання навчально-пізнавальних досягнень; створення умов для активної навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів); сприяння розвитку і саморозвитку курсантів (слухачів) як суб'єктів пізнавальної і предметної діяльності; забезпечення сумісності і порівнянності вітчизняної та закордонних систем вищої військової школи.

4. Критеріями контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ є: рівень навченості, мотивація, пізнавальна активність, сформованість професійно важливих якостей особистості, дидактична адаптація, тривожність.

5. Розроблені критерії дозволили об'єктивно оцінити характер і ступень впливу контролю на навчально-пізнавальну діяльність курсантів (слухачів). В результаті чого було встановлено, що існуюча система контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ потребує удосконалення. Саме такий стан речей і викликав необхідність в обґрунтуванні рекомендацій щодо удосконалення дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ, сутність та зміст яких і буде розкрито у наступному розділі роботи.

РОЗДІЛ 3

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ДИДАКТИЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗА НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ КУРСАНТІВ (СЛУХАЧІВ) У ВВНЗ

3.1. Рекомендації щодо вдосконалення технології дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ

З метою удосконалення контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ необхідно дотримуватись умов, які забезпечують його ефективність і, відповідно, сприяють підвищенню ефективності і результативності їх навчально-пізнавальної діяльності.

Класифікація факторів результативності навчального процесу ґрунтується на концепції педагогічних систем. Згідно цієї концепції *педагогічна система* – це упорядкована сукупність взаємопов'язаних компонентів, що утворюють цілісну єдність, підпорядковану цілям виховання і навчання [3]. Таких компонентів нараховується шість: *мета* – найважливіший компонент будь-якої педагогічної системи, що обумовлює сам факт її створення; *навчальна інформація*, яка повинна стати предметом засвоєння тими або іншими людьми; *засоби педагогічної комунікації*, за допомогою яких організовується діяльність курсантів (слухачів) із засвоєння навчальної інформації залежно від цілей педагогічної системи; *ті, що навчаються* – контингент людей (курсанти (слухачі)), що мають потребу в певній підготовці, освіті і вихованні; *педагоги*, що володіють певною інформацією, засобами комунікації, озброєні психологічними знаннями про об'єкт педагогічної дії; *результат* – знання, уміння, навички, сформовані у тих, хто навчається до закінчення терміну функціонування системи.

Аналіз педагогічної літератури, присвяченої проблемі педагогічного контролю в цілому і контролю у ВВНЗ зокрема, мети, завдань, змісту і

функцій контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ, здійснений попередньо, а також результати констатувального експерименту дають підстави вважати, що ефективність підготовки курсантів (слухачів) ВВНЗ може бути підвищена в разі дотримання *педагогічних умов організації контролю навчальних досягнень*, зокрема, якщо: контроль буде розглядатися як засіб досягнення цілей професійної підготовки та розвитку особистості курсантів (слухачів) ВВНЗ; контроль навчальних досягнень буде проектуватись і реалізовуватись у формі педагогічної технології, що враховує специфіку та особливості навчального процесу ВВНЗ; буде організовано підготовку і перепідготовку викладачів ВВНЗ щодо підвищення їх готовності до організації контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів).

Результати констатувального експерименту свідчать, що основна мета контролю полягає не у визначенні і оцінюванні навчальних досягнень, а у забезпеченні досягнення мети навчання завдяки ефективній реалізації тих функцій контролю, які в межах певної педагогічної парадигми покладено в основу навчального процесу. Отже, *контроль навчальних досягнень має розглядатися як засіб досягнення цілей професійної підготовки*. Стосовно організації контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ це означає, що: викладачі і курсанти (слухачі), здійснюючи контроль навчально-пізнавальних досягнень, завжди повинні мати чітке уявлення про те, які конкретні завдання і за допомогою яких форм і засобів будуть вирішуватися в процесі контролю; зміст контролю повинен відображати навчальні завдання, тобто контрольні завдання мають бути орієнтовані на майбутню спеціальність і розвиток якостей особистості, необхідних курсантам (слухачам) для виконання професійних обов'язків після закінчення ВВНЗ; необхідні результати навчання мають бути чітко сформульовані, мають відповідати вимогам діагностичності, взаємоузгодженості, інструментальності, що забезпечить їх розуміння і сприйняття як викладачами, так і курсантами (слухачами), сприятиме

мотивації їх досягнення; курсанти (слухачі) повинні усвідомлювати, яким чином перевірка і оцінювання їх навчально-пізнавальної діяльності допомагає їм досягти мети навчання. Для цього необхідно, щоб стандарти перевірки були свідомо прийняті і схвалені ними самими.

Результати констатувального експерименту свідчать про те, що принципи опори на позитивне, спрямованості на розвиток особистості курсанта (слухача) ВВНЗ, реалізуються в процесі контролю у існуючій системі навчально-пізнавальної діяльності не повною мірою. Для оптимальної реалізації названих принципів необхідно передбачити: застосування багаторівневих стандартів перевірки, варіативність і диференціацію контрольних завдань; забезпечення самостійності курсантів (слухачів) у реалізації контролю; відкритість системи контролю; надання типових завдань для само- і взаємоперевірки, відповідей на них, критеріїв оцінювання; широку гласність, відкритість інформації про навчальні досягнення; забезпечення якості дидактичних матеріалів, що використовуються для перевірки; оптимальне поєднання різних методів перевірки, які доповнюють один одного; забезпечення систематичності перевірки – регулярності її проведення згідно певних параметрів, наприклад, за циклом, за фактором часу, за навичкою тощо; урахування індивідуальних особливостей. Система контролю повинна наочно відображати прогрес у навчанні за певний відрізок часу; побудови відносин між викладачем і курсантом (слухачем) на суб'єкт-суб'єктній основі, взаємній довірі і співпраці; створення "ситуації успіху", оцінювання навчально-пізнавальних досягнень за позитивним принципом (врахування насамперед досягнень, а не невдач).

Координоване і поетапне виконання дій, спрямованих на досягнення необхідного результату та однозначність виконання процедур і операцій, що є неодмінними і вирішальними ознаками технології, дозволить уникнути значної кількості недоліків у організації контролю за навчально-пізнавальною діяльністю, виявлених в ході констатувального експерименту. Отже, *контроль за навчально-пізнавальною діяльністю має проектуватись і*

реалізовуватись у формі педагогічної технології.

Технологія (технологічний процес) характеризується такими трьома ознаками: поділ процесу на взаємопов'язані етапи; координоване і поетапне виконання дій, спрямованих на досягнення необхідного результату (мети); однозначність виконання включених в технологію процедур і операцій, що є неодмінною і вирішальною умовою досягнення результатів, адекватних поставленій меті.

Аналіз поняття “педагогічна технологія” у вітчизняній психолого-педагогічній літературі свідчить, що єдності у розумінні цього терміну не існує. Разом з тим, більшість дослідників сходяться на тому, що технологія навчання пов'язана з оптимальною побудовою і реалізацією навчального процесу з урахуванням мети навчання.

Саме з цієї причини, у роботі під *педагогічною технологією* пропонується розуміти послідовність процедур і операцій, які утворюють у сукупності цілісну педагогічну систему, орієнтовану на застосування наукового знання, наукового підходу до аналізу і організації навчально-виховного процесу з урахуванням емпіричних інновацій викладачів і спрямовану на досягнення високих результатів в професійній компетенції курсантів (слухачів) та розвитку їх особистості.

Таким чином, *технологію контролю за навчально-пізнавальною діяльністю* можна визначити як комплексну інтеграційну систему технологічних процедур, що забезпечує проектування і реалізацію процесу визначення реальних навчальних досягнень і приведення їх у відповідність із необхідними результатами навчання. Як видно із визначення, головною метою технології є забезпечення досягнення необхідних результатів навчання.

До структурних компонентів технології відносять: мету, зміст навчання, засоби педагогічної взаємодії, організацію навчального процесу, курсантів (слухачів), викладачів і результат діяльності. Виходячи з цього та враховуючи теоретичні положення проектування контролю, що було проаналізовано вище, виділяємо такі структурні компоненти, які входять до

складу технології організації контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ: *цілепокладання, проектування перевірки, підготовка засобів контролю, вхідний контроль за дисципліну, вхідний модульний контроль, виконання навчальної роботи, поточний модульний контроль, підсумковий модульний контроль, підсумковий контроль за дисципліну.*

Цілепокладання. Реалізація цього етапу технології передбачає визначення мети і основних завдань контролю і має надзвичайно важливе значення для успішної реалізації всієї технології.

Відповідно до цієї класифікації, дидактична мета технології контролю за навчально-пізнавальною діяльністю полягає у забезпеченні досягнення мети навчання шляхом виявлення реальних результатів навчання і приведення їх у відповідність із необхідними результатами навчання.

Ця мета реалізується всією технологією організації контролю навчальних досягнень і одночасно є ієрархією завдань, спрямованих на системну реалізацію навчальних, виховних і практичних завдань навчання в цілому. Виходячи з аналізу завдань контролю у навчальному процесі, який було здійснено, виділяємо такі завдання технології контролю за навчально-пізнавальною діяльністю: сприяння досягненню мети навчально-пізнавальної діяльності завдяки приведенню реальних навчальних досягнень у відповідність із необхідними результатами навчання; забезпечення достовірного оцінювання навчально-пізнавальних досягнень; створення умов для активної навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів); сприяння розвитку і саморозвитку курсантів (слухачів) як суб'єктів пізнавальної і предметної діяльності.

Проектування перевірки. Перевірка є центральним елементом технології контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів). Її сутність полягає у співвідношенні реальних результатів навчання із необхідними результатами. Проектування перевірки буде складатися з таких етапів: визначення мети перевірки, визначення змісту перевірки,

визначення структури перевірки, визначення рівнів перевірки, визначення форм і методів перевірки, визначення критеріїв оцінювання, планування перевірки.

Підготовка засобів контролю. Реалізація технології контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) передбачає розроблення банку засобів контролю, що містить: технологічні карти викладача; дидактичні засоби перевірки (тести, ділові ігри, проекти тощо); інформаційні картки курсантів (слухачів); індивідуальні графіки курсантів (слухачів) з вивчення навчальних дисциплін їх розділів та тем; графіки обліку навчально-пізнавальних досягнень групи.

Основним засобом реалізації технології контролю навчально-пізнавальних досягнень є *технологічна карта викладача*, яка являє собою свого роду проект майбутнього навчального процесу, в якому систематизовано, цілісно і містко представлені його головні параметри, що забезпечують успішну реалізацію контролю навчальних досягнень, а саме необхідні результати навчання і способи визначення їх досягнення за допомогою різних засобів перевірки і форм організації контролю [22].

Основні вимоги до якості нетестових завдань для перевірки полягають у: наявності навчального і розвиваючого потенціалу (професійна спрямованість, проблемність, цікавий зміст) для забезпечення мотивації і потрібних установок курсантів (слухачів) при виконанні завдань на перевірку; сприяння активізації їх пізнавальної діяльності, інтелектуальному розвитку; забезпечення можливості творчої діяльності; стимулювання самостійної роботи.

Вхідна перевірка. Головне призначення вхідної перевірки полягає у визначенні вихідного рівня знань курсантів (слухачів). Необхідність цього етапу зумовлюється неоднаковим вихідним рівнем підготовки курсантів (слухачів) і необхідністю реалізації принципу диференційованого навчання. Зміст вхідної перевірки становлять завдання різного ступеня складності за курс всієї дисципліни.

Вхідна самооцінка вихідного рівня своєї компетенції здійснюється у вигляді виконання курсантом (слухачем) діагностичного тесту, результати якого перевіряються ним самостійно чи за допомоги викладача.

Визначивши свій вихідний рівень, курсант (слухач), самостійно чи за допомоги викладача, визначає свої найближчі і подальші перспективи в навчанні і планує свою навчальну роботу згідно навчального плану. Це відбувається у вигляді заповнення курсантом (слухачем) *Індивідуального графіку вивчення матеріалу* [3].

Виконання навчальної роботи. Таку інформацію найдоцільніше надавати курсантам (слухачам) у вигляді спеціально складеної для них *Інформаційної картки курсанта* [3]. Використання такого плану має велике значення для правильної організації роботи курсантів (слухачів), особливо першокурсників, які вперше стикаються з системою навчання у ВВНЗ.

Поточний контроль. Для перевірки досягнення необхідних результатів навчання курсантам (слухачам) надаються засоби перевірки. Такими засобами можуть слугувати ті, що використовувались курсантами для визначення свого вихідного рівня знань з даного модуля. Для того, щоб ефективно застосовувати, поряд з контролем викладача, взаємоконтроль і самоконтроль курсантів, ці засоби повинні мати ключі (правильні відповіді). Засоби перевірки також повинні містити посилання на теоретичний матеріал, який необхідно опрацювати курсанту в разі незадовільного виконання завдання.

Підсумкова перевірка. Етап підбиття підсумків починається із звітування курсанта (слухача) викладачу про досягнення всіх необхідних результатів навчання з навчальних дисциплін. Після цього останній допускається до випускних іспитів.

Підсумковий контроль. Завдання для екзаменаційної перевірки складаються на основі завдань з фахових дисциплін. Таким чином реалізовується метод моделювання екзаменаційної ситуації на кожному занятті.

Отже, на основі аналізу основних методологічних вимог до педагогічної технології, було розроблено технологічну схему здійснення контролю за

навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ, яка в частині, що стосується була апробована у навчальному процесі НУОУ (див рис. 3.1.).

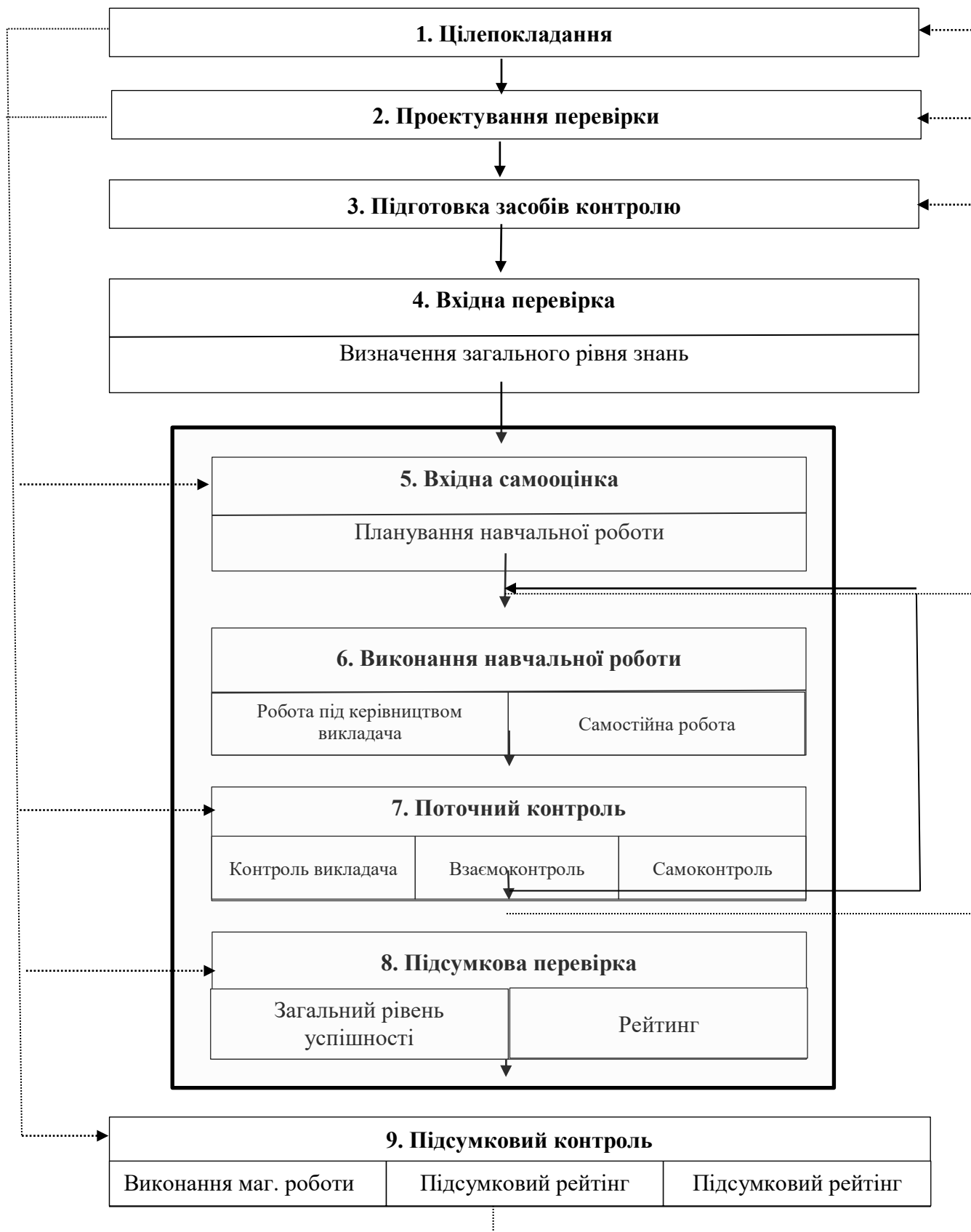

Рис. 3.1. Технологія контролю за навчально-пізнавальною діяльністю

курсантів (слухачів) ВВНЗ

Взявши до уваги, що структура навчально-пізнавальної діяльності є тотожною у різних видах діяльності в роботі пропонується така технологія організації дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ, яка подана на рис. 3.2.

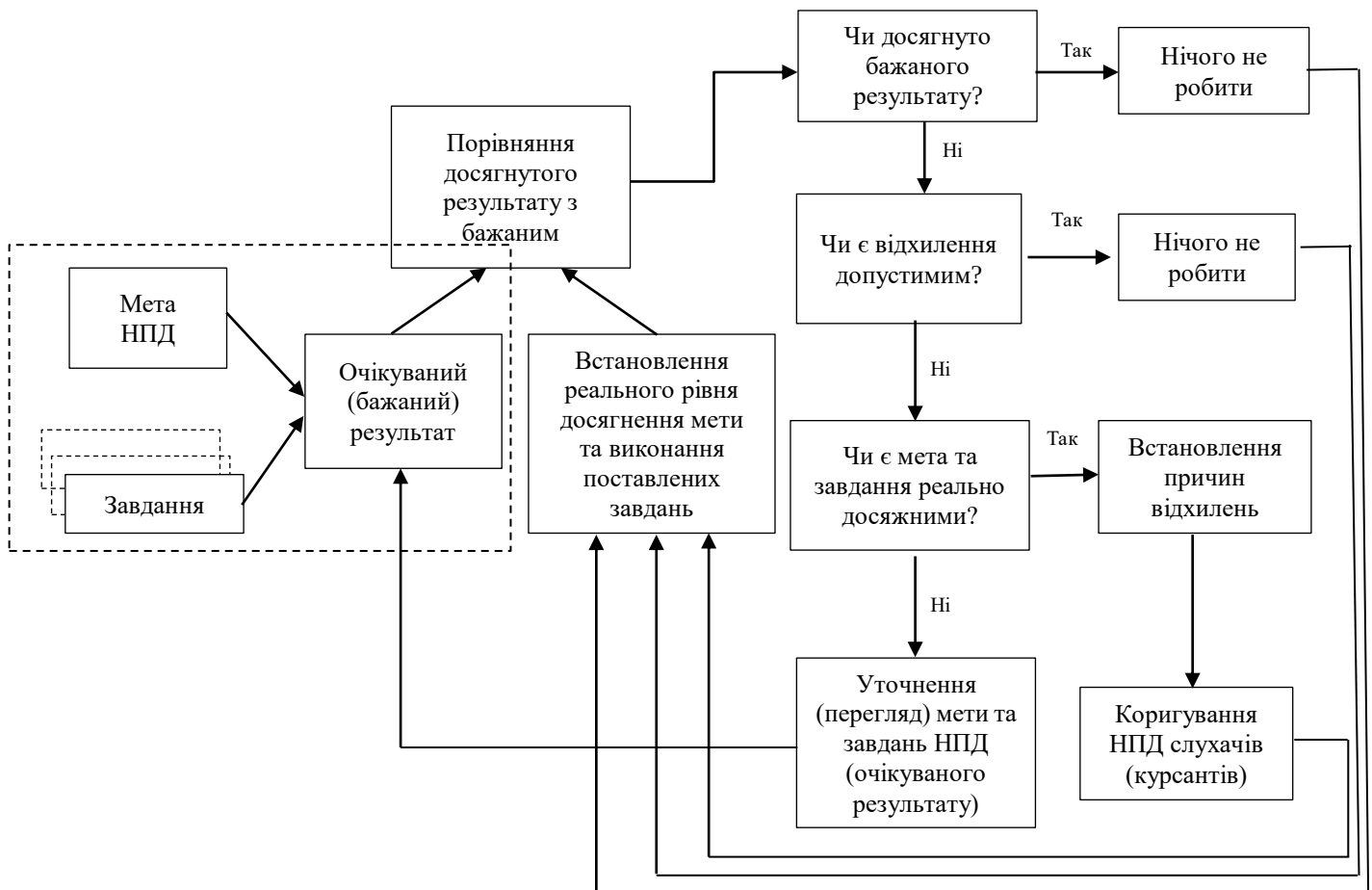

Рис. 3.2. Технологія організації дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів ВВНЗ)

Таким чином, в межах технології організації дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю, виокремлюється три основні етапи:

встановлення реального досягнутого курсантами (слухачами) результату (положення справ);

порівняння досягнутого результату із бажаним (очікуваним, заздалегідь встановленим) результатами навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів);

реакція на результат порівняння досягнутої мети та виконання поставлених завдань навчально-пізнавальної діяльності.

3.2. Методичні рекомендації суб'єктам дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ

Визначений у Розділі 2 недостатній рівень готовності суб'єктів контролю за навчально-пізнавальною діяльністю зумовив необхідність розроблення методичних рекомендацій, які мають на меті не лише удосконалити процес контролю, а й покращити якість самого навчально-пізнавального процесу курсантів (слухачів).

Як було зазначено, провідну роль у процесі навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) виконують науково-педагогічні працівники – *куратори навчальних груп*. Адже, професійна діяльність педагога у вищій військовій школі є унікальною та має свої власні особливості, які визначаються специфікою цієї сфери освіти. Військова освіта має свою мету, пов'язану з підготовкою кадрів для Збройних Сил, що вимагає від педагога не лише передачі знань, але й формування професійних навичок. Навчальний процес у військовому виші суттєво відрізняється від цивільних університетів через вимоги військової служби та особливості військового середовища. Педагог повинен враховувати ці особливості при плануванні та проведенні занять. Також важливим є урахування вікових та психологічних особливостей аудиторії, оскільки курсанти (слухачі) військових навчальних закладів можуть мати свої власні особливості в розвитку та усвідомленні професійних обов'язків. Педагог вищої військової школи виступає у декількох ролях одночасно: він є педагогом-викладачем, передавачем знань та навичок у певній галузі; науковцем-дослідником, що вносить свій внесок у розвиток наукових знань; а також керівником навчально-пізнавальної діяльності, організатором навчального процесу та стимулятором активності студентів.

Як уже зазначалось, для курсантів (слухачів) на початковому етапі свого

навчання у ВВНЗ важливим є психологічний процес адаптації до життя у новому колективі. Саме тому провідна роль у їх вихованні та процесі соціалізації належить куратору навчальної групи. Куратор для курсантів (слухачів) є чи не найголовнішим агентом соціалізації. Він виконує декілька функцій: дидактичну, організаторську, управлінську, виховну, громадсько-педагогічну, комунікативну.

Головна мета діяльності куратора полягає у створенні колективу групи. Головним результатом його діяльності є набуття курсантами (слухачами) соціального досвіду поведінки, формування національної самосвідомості, ціннісних орієнтацій і розвиток індивідуальних якостей особистості.

Як зазначають провідні психологи та педагоги, куратор виконує ряд важливих функцій, спрямованих на підтримку та розвиток курсантів (слухачів). До основних функцій куратора належить: *діагностична*, яка передбачає постійний контроль за процесом самовдосконалення та професійного зростання курсантів (слухачів), а також їхнього навчання; *прогностична*, яка полягає у визначенні рівня знань та вмінь курсантів (слухачів) на основі їхніх інтересів та потреб; *посередницька*, яка має на меті встановлення взаємодії з громадськими, соціальними та державними структурами сприяючи вирішенню проблем курсантів (слухачів); *охоронно-захисна* функція має на меті організацію роботи щодо оволодіння курсантами (слухачами) культурою здорового способу життя; *превентивна*, яка дозволяє передбачити психологічні, педагогічні негативні явища та організувати відповідну допомогу усім, хто її потребує; *евристична*, що передбачає вивчення та використання передового наукового досвіду для покращання навчально-пізнавальної діяльності, навчально-виховної роботи; *організаторська*, що означає надання необхідної допомоги курсантам (слухачам) щодо їх самовдосконалення, організації їх навчально-пізнавальної діяльності тощо; *мобілізуюча*, що передбачає переведення з об'єкта навчально-пізнавальної діяльності у суб'єкт самовдосконалення, самовиховання, самоутвердження; *аналітична*, що передбачає планування та

організацію виховної роботи навчальною групою; *комунікативна*, що полягає у забезпеченні взаємодії з курсантами (слухачами), поясненні та аргументації своїх точок зору, умінні та здібності повести за собою, захопити ідеєю.

Найскладнішою та найвідповідальнішою є робота куратора на *початковому етапі навчання* – входження до нової, незвичної атмосфери, з іншими проблемами та іншою орієнтацією навчального процесу, формування у курсантів (слухачів) зацікавленості до суспільно-політичної діяльності, заохочування їх до виконання окремих громадських доручень.

Другим важливим завданням куратора є виховання любові до обраного напрямку підготовки (професії), вдосконалення навичок та вмінь із самостійного оволодіння знаннями, активна участь у громадській роботі, теоретичних конференціях, роботі у науковому товаристві, поширення естетичного кругозору, розвиток почуття гуманності та колективізму, мобілізація резервів із метою вдосконалення роботи в усіх напрямках навчально-виховних завдань.

Ще одним із напрямків діяльності кураторів навчальних груп є контроль та розвиток практики індивідуалізації навчання та розвиток самостійних знань, розвиток професійних інтересів та здібностей курсантів (слухачів).

Поряд з цим, куратор повинен систематично контролювати стан відвідування курсантами (слухачами) навчальних занять, встановлювати причини їх відсутності. Для контролю виконання курсантами (слухачами) підшефної групи програм дисциплін куратор повинен періодично аналізувати стан їх успішності при цьому вести рейтинг успішності слухачів, своєчасно проводити виховну роботу та приймати відповідні заходи щодо порушників дисципліни та підвищення успішності в групі.

На завершальному періоді навчання куратор повинен здійснювати контроль за оволодінням курсантами (слухачами) науковою методологією, контролювати та надавати методичну допомогу (консультувати) з питань написання кваліфікаційних (магістерських) робіт тощо.

Безперечно, пізнавальна діяльність формується під час

навчально-виховного процесу. Тому ще одним важливим суб'єктом контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) є *викладач*. Викладач повинен володіти такими способами керівництва навчально-пізнавальним процесом, які б постійно стимулювали активність курсантів (слухачів), пробуджували і розвивали пізнавальний їх інтерес, прищеплювали творчий підхід до того, що вивчається, таким чином сприяли розвитку пізнавальних сил, готували їх до самоосвіти.

Як свідчить практика НУОУ, робота викладача щодо контролю та активізації навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) починається із діагностики та цілепокладання педагогічної діяльності. Це *перший етап* роботи.

На другому етапі; викладач створює умови для систематичної, пошукової, навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів), забезпечуючи умови для їх адекватної самооцінки в ході процесу навчання на основі самоконтролю та самокорекції.

На третьому етапі викладач намагається створити умови для самостійної пізнавальної роботи курсантів (слухачів), для їх індивідуальної творчої діяльності, враховуючи сформовані інтереси.

Важливішою умовою досягнення цілі в освіті є активність і тому її можна вважати основоположною категорією дидактики. Пізнавальна активність, яка зумовлює ефективність навчально-пізнавальної діяльності, виявляється у спрямованості та стійкості пізнавальних інтересів у курсантів (слухачів). Адже, інтерес виявляється в активній самостійній діяльності й, тим самим, набуває значення, надає стимулу цій діяльності.

З метою активізації пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) необхідне впровадження викладачами в освітній процес інноваційних активних методів та засобів навчання. Розв'язання творчих завдань, проведення бесід та дискусій, застосування активізуючих ігор та рольових ігор, психогімнастика, тренінгові вправи та письмові творчі роботи – це лише деякі з інструментів, які сприяють розвитку пізнавальної активності та

особистісної рефлексії. Ці методи не лише залучають курсантів (слухачів) до навчального процесу, але й сприяють їхньому глибшому розумінню матеріалу та розвитку критичного мислення.

А. Вітченко зазначає, що найбільш повно процес активізації відбувається тоді, коли педагог: робить акцент на виробленні у курсанта (слухача) бажання пізнати нове, що дасть поштовх його подальшій пізнавальній діяльності і врешті решт виведе його до стабільності у пізнавальній діяльності; озброює курсантів (слухачів) новими знаннями, пов'язаними з професійною діяльністю, уміннями і навичками їх творчого застосування (в свою чергу це приведе їх до оволодіння майстерністю у майбутній діяльності); забезпечує набуття нових знань, оволодіння новими уміннями та навичками, що сприяє виникненню новоутворень у особистій сфері розвитку; виводить його на творчий рівень мислення, вирішення практичних завдань [5].

Як свідчить практика ВВНЗ, навчально-пізнавальну цікавість курсантів (слухачів) стимулює якісно організована навчальна діяльність, до якої входять різноманітні форм *самостійних робіт*, яке не тільки розвиває у курсантів (слухачів) такі цінні якості, як точність у роботі, вміння виділяти основне в темі та підібрати додатковий матеріал, уміння аналізувати, синтезувати й узагальнювати, пов'язувати нове зі вже відомим, а й стимулює до пізнавальної діяльності, оскільки дає змогу усвідомлювати власне інтелектуальне зростання.

Для успішної організації самостійної роботи у курсантів (слухачів) необхідно проконтролювати: рівень сформованості чіткої уяви про цей вид роботи; бажання і вміння самостійно працювати; якість їх роботи.

Варто зазначити, що важливу роль в навчально-пізнавальній діяльності курсантів (слухачів) має полімотивація. Саме тому, організуючи навчальний процес викладач повинен контролювати рівень розвитку у курсантів (слухачів) їх *пізнавальної мотивації*, сформованості стійкого освітнього досвіду, спільних паритетних взаємин, у тому числі активізація механізмів взаємоорганізації, взаємоконтролю; відслідковувати рівень стійких сутнісних

сміслів у свідомості учасників освітнього дійства, а також активізації механізмів самоорганізації, самоконтролю, активізації механізмів самовизначення, самоствердження тощо.

На першому етапі свого розвитку, коли група незнайомих між собою абітурієнтів утворюють навчальну групу, вона є *дифузною*. В процесі навчально-пізнавальної діяльності група розвивається і в залежності від того, якою мірою в ній представлені описані вище показники, вона досягає певного рівня у своєму розвитку.

Навчальна група може проходити різні етапи свого розвитку, які відображаються через три основні типи: номінальну, асоціативну та корпоративну. *Номінальна* група характеризується формальною структурою, але відсутністю спільної діяльності та психологічної єдності серед учасників. У *групі-асоціації*, курсанти вже мають спільну мету, але їхня діяльність ще залишається в основному індивідуальною. Нарешті, *група-корпорація* характеризується як спільною метою, так і спільною діяльністю, але відсутність психологічної єдності може заважати її ефективності.

Навчальна група може бути *номінальною*, тобто вона має певну назву, але її існування є лише формальним, тому що курсанти (слухачі) ще не займаються спільною діяльністю, яка б опосередковувала відносини в середині групи; *групою-асоціацією*, коли група має офіційну структуру, спільну мету діяльності, проте діяльність курсантів (слухачів) все ще є окремою, індивідуальною; *групою-корпорацією*, коли група має не лише спільну мету, але і спільно здійснює свою діяльність, проте в такій групі ще немає психологічної єдності.

Вищим рівнем розвитку навчальної групи є *колектив*. Навчальна група стає колективом, якщо взаємодія та взаємовідносини всередині групи підкоряються єдиним цілям, завданням спільної діяльності, особистісно-значущим змістом цієї діяльності. Навчальна група, яка досягла рівня колективу в своєму розвитку, стає референтною, тобто такою, на думку якої її члени зважають перш за все.

В ході здійснення контролю за навчально-пізнавальною діяльністю групи необхідно пам'ятати, що протиріччя, які вирішуються і не переростають у конфлікти є психологічно виправданим і можуть, навіть, мати конструктивний характер, тобто сприяти згуртованості групи. Механізмами групового впливу можуть бути як позитивні так і негативні. Психологи вирізняють наступні групові впливи: групова ідентифікація, соціальна презентація, соціальна фасилітація, соціальна інгібіція, соціальна лінь, децентрація, навіювання, переконування, соціальні очікування, соціальне порівняння, наслідування, взаємний потяг один до одного.

Самоконтроль полягає в усвідомленому регулюванні курсантами (слухачами) своєї діяльності задля забезпечення таких її результатів, які б відповідали поставленим цілям, вимогам, нормам, правилам, зразкам.

Самоконтроль є важливим елементом навчального процесу, і його можна розглядати у двох формах: індивідуальній та груповій. У випадку індивідуальної форми самоконтролю, курсант (слухач) самотійно оцінює свій рівень засвоєння професійних знань та навичок. Груповий самоконтроль, натомість, передбачає спільну оцінку навчальної діяльності та досягнень учасників групи, а також виявлення недоліків і визначення шляхів їх подолання. Обидві форми самоконтролю відіграють важливу роль у формуванні самотійності та відповідальності студентів за власне навчання та професійний розвиток.

Використання колективних перевірок у поєднанні з контролем з боку викладача є ефективним методом формування у курсантів (слухачів) навичок самоконтролю. У процесі навчання важливо ознайомлювати їх з метою виконуваної роботи, вимогами до неї, а також способами виконання, прийомами самоконтролю та шляхами їх удосконалення.

При цьому важливу роль у самоконтролі відіграють не лише самооцінка, але і педагогічна оцінка. Самооцінка у навчальному процесі відіграє важливу роль у розвитку критичного мислення та об'єктивного усвідомлення власних здібностей. Вона дозволяє курсантам (слухачам) аналізувати свої досягнення

та помилки, що сприяє підвищенню рівня самоконтролю та ефективності навчання. Важливою характеристикою самооцінки є її об'єктивність, яка визначається здатністю студентів реалістично оцінювати свої досягнення та можливості. Залежно від результатів самооцінки, курсантів (слухачів) можна поділити на три категорії: тих, хто переоцінює свої можливості, тих, хто недооцінює їх, і тих, хто оцінює себе адекватно.

Для формування у курсантів (слухачів) навичок самоконтролю й адекватної самооцінки останніх потрібно мотивувати до виставлення оцінки – пропонувати оцінити свою відповідь, організувати у групі взаємоконтроль, рецензування відповідей товаришів тощо. Важливо при цьому ознайомити їх з нормами і критеріями оцінювання знань.

Важливою умовою для активізації пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) є самостійна робота та її самоконтроль. Самостійна робота передбачає активні розумові дії курсантів (слухачів), пов'язані з пошуками найраціональніших способів виконання запропонованих викладачем завдань, з аналізом результатів роботи (тобто самоконтролем). Проте, щоб самостійна робота була в результаті ефективною та відповідала поставленій меті, слід щоб вона була системною.

З метою покращення контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) під час самостійної роботи виділяють наступні вимоги до її побудови, під час виконання яких здійснюється самоконтроль. Система самостійних робіт повинна сприяти розв'язанню основних дидактичних цілей в освітньому процесі. Вона має сприяти не лише набуттю курсантами (слухачами) глибоких і міцних знань, а й розвитку їхніх пізнавальних здібностей, умінь самоконтролю та самостійного навчання. Важливою складовою успішної системи самостійних робіт є різноманітність видів робіт, які відповідають навчальним цілям та змісту курсу. Це дозволяє курсантам (слухачам) отримувати широкий спектр навичок та умінь, які необхідні для подальшого успішного застосування отриманих знань на практиці. Також важливою є послідовність виконання самостійних робіт, яка повинна логічно

виходити з попередніх та забезпечувати подальший розвиток курсантів (слухачів). Успіх розв'язання цього завдання залежить не тільки від педагогічної майстерності викладача, але й від того, як він розуміє значення і місце кожної окремої роботи в системі робіт, у розвитку пізнавальних здібностей підлеглих, їх мислення тощо.

Саморегуляція навчальної діяльності стає більш ефективною, коли вона базується на плануванні та попередньому коригуванні. Цей підхід дозволяє урахувати результати ще нездійсненої діяльності і вносити корективи не лише під час виконання завдання, а й на кілька кроків вперед. Плануючий контроль передбачає аналіз всіх компонентів майбутньої діяльності і забезпечує їхню відповідність власним можливостям та цілям.

Незважаючи на те, що взаємоконтроль є невід'ємною складовою навчальної діяльності, він має бути особливо упорядкованим та організованим. Особливо важливо, щоб взаємоконтроль став нормою і був інтегрований у процес навчання. Це означає, що завдання взаємоконтролю повинно бути чітко визначеним та відведене спеціальне місце у навчальній програмі. Взаємоконтроль – це ще один ефективний спосіб розвивати навчально-пізнавальну діяльність у колективі курсантів (слухачів). Способи взаємоконтролю полягають тут у тому, щоб зіставити свій спосіб роботи зі способом іншого курсанта (слухача), а потім кожен з них – із зразком результату і виявити на цій основі оптимальний шлях роботи.

Отже, якщо самоконтроль є засвоєнням засобів і способів оволодіння своєю поведінкою, то взаємоконтроль є засвоєнням засобів і способів побудови спільної діяльності.

Важливими суб'єктами контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) є керівництво інституту (факультету) та кафедри.

Дії начальника кафедри щодо контролю полягають у перевірці виконання курсантами (слухачами) програм дисциплін, що викладаються на кафедрі та відвідуваності занять. У зв'язку з цим, начальник кафедри повинен періодично контролювати стан відвідуваності занять курсантами (слухачами)

та стан їх успішності за дисциплінами кафедри. При цьому взяти на особистий контроль стан відвідуваності даної групи і відпрацювання програми з цієї дисципліни.

Заступник начальника інституту (факультету) з навчальної роботи повинен щоденно контролювати стан відвідуваності занять шляхом особистої перевірки занять або на основі аналізу журналів навчальних груп.

Керівництво інституту (факультету) у свою чергу повинно систематично організовувати, аналізувати та вживати відповідних заходів щодо стану успішності курсантів (слухачів) з усіх дисциплін. Інформація щодо тих курсантів (слухачів), які мають низьку успішність знань, повинна доводитись до них особисто (з попередженням про можливість відрахування), на вченій раді інституту (факультету) вимагати від викладачів, кураторів і начальників кафедр організувати відпрацювання занять з метою підвищення показників успішності курсантів (слухачів).

Таким чином, кожен суб'єкт запропонованої моделі є активним учасником процесу контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів). Запропоновані методичні рекомендації щодо контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) мають на меті покращення якості навчально-пізнавальної діяльності та підвищення ефективності професійної підготовки курсантів (слухачів).

В цілому, у методичних рекомендаціях контроль розглядається не як самоціль, а важлива складова освітнього процесу. Дослідження показало, що контроль не можна розглядати окремо від змісту освітнього процесу. Контроль повинен активізовувати, стимулювати навчально-пізнавальну діяльність курсантів (слухачів) шляхом впровадження різних його форм, як під час планових занять так і різноманітних формах самостійної роботи тощо.

3.3. Рекомендації щодо вдосконалення дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ за допомогою сучасних інформаційних технологій

В сучасному суспільстві активно розвиваються інформаційно-комунікаційні технології, створюються умови для ефективного використання знань в ході вирішення найважливіших завдань управління суспільством і демократизації суспільного життя. Активне впровадження в освітній процес новітніх інформаційних технологій беззаперечно впливає на зміст освіти, форми і методи навчання, змінює систему взаємозв'язків між його структурними елементами [10,23].

Якщо раніше здобуття знань обмежувалося лекціями та підручниками, то нині інформаційні ресурси значно розширилися. Інтернет, науково-популярні фільми дають змогу комплексного підходу у навчанні. Інформатизація дає можливість ознайомлення здобувачів вищої військової освіти з програмами дисциплін, системами оцінювання тощо. Це сприяє прозорості та об'єктивності оцінки знань, дає змогу прогнозувати результати навчання та їх покращувати. Головне сьогодні – забезпечення високоякісної освіти на всіх рівнях та етапах. Актуальним постає впровадження новітніх методів і технологій, створення умов, де пріоритетом є самі знання та їх якість, а не оцінка.

Пошук механізмів оцінки та контролю якості навчально-пізнавальної діяльності курсантів і слухачів ініціюється усіма військовими вузами держави. Етап перевірки і контролю визначається як інформаційний, оскільки це процеси збору та аналізу даних. Основним критерієм контролю якості навчання є порівняння фактичних результатів з очікуваними та оцінка їх відповідності вихідним стандартам.

Зворотна інформація є ще одним ключовим елементом контролю та управління, оскільки на її основі коригуються стратегії та засоби досягнення завдань. Ефективність контролю залежить від відповідності зворотної інформації ряду критеріїв, таких як повнота, об'єктивність, своєчасність та інші. Важливо, щоб ця інформація відповідала вимогам якісного навчання та була доступною та структурованою.

Сучасний рівень інформаційних систем та технологій дозволяє створити такі програмні засоби, які можна використовувати для контролю за якістю навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої військової освіти (курсантів, слухачів) з усіх навчальних дисциплін, які вони вивчають.

При цьому доцільно розробити таку структуру системи контролю, яка дозволяє зберігати результати контролю знань кожного курсанти (слухача) з усіх тем, дисциплін, які введені в систему.

Система оцінювання вимагає наявності технічних засобів, комп'ютерної мережі, та відповідності певним вимогам. Вона повинна включати оцінку знань курсантів усіх дисциплін, організований контроль за темами, розділами та курсом в цілому, збереження результатів у базі даних, можливість повторного тестування, унікальні питання кожного разу, різні формати завдань (багатовибіркові, логічні, відкритого типу), роботу в локальній мережі, модуль контролю доступу для захисту інформації, а також різні вихідні форми для користувачів.

Такий контроль викликає велику зацікавленість з боку курсантів (слухачів), так як проведення такого тестування проходить спокійніше, ніж звичайна контрольна робота чи залік і дозволяє багатократне звернення, має об'єктивне оцінювання та не обтяжене присутністю викладача.

Особливу увагу необхідно звернути на комп'ютерне тестування. Комп'ютерне тестування успішності дає можливість реалізувати основні дидактичні принципи контролю за навчально-пізнавальною діяльністю, а саме: принцип індивідуального характеру перевірки і оцінки знань, принцип системності перевірки і оцінки знань, принцип тематичності, принцип диференційованої оцінки успішності навчання, принцип об'єктивності.

Також, використання комп'ютерних технологій дає змогу без суттєвих витрат часу здійснювати регулярний моніторинг успішності курсантів (слухачів) і негайно реагувати на їх найменші проблеми, не відкладаючи коригування знань до наступної "роботи над помилками" після чергової контрольної а роботи, коли прогалини в знаннях стануть значно

серйознішими.

Використання комп'ютерів у тестуванні дає можливість впровадження методики так званого адаптивного тестування, завдяки якій реалізується можливість регулювання складності та кількості тестових завдань, в залежності від правильності відповіді тестованого. Так, якщо відповідь правильна, наступне питання комп'ютер підбирає більш важке, якщо неправильна – легше. Це суттєво підвищує точність виміру та зменшує час індивідуального тестування. Полегшити підготовку і проведення тестування можуть відповідні on-line сервіси.

Основою нових технологій комп'ютеризованого контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів), засвоєння ними знань є спеціально створені тестові програми, які входять до мультимедійних автоматизованих систем (МАОС).

Навчальні системи з мультимедійними можливостями дозволяють повною мірою застосовувати в навчальному процесі ВВНЗ пізнавальний потенціал інтерактивних комп'ютерних графічних зображень. Це включає тривимірні графічні ілюстрації, відеосюжети з аудіосупроводом та анімаційні моделюючі програми. Завдяки таким інструментам можна підвищити наочність і зрозумілість викладеного матеріалу, посилити залученість курсантів (слухачів) та покращити засвоєння знань.

Об'єктивність оцінювання рівня знань за допомогою тестуючих модулів мультимедійних автоматизованих освітніх систем або навчально-методичних комплексів забезпечується виключенням факторів, які спричиняють суб'єктивізм у традиційних технологіях контролю навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів). Під час екзаменаційної сесії замість суцільних питань та вправ використовуються вибіркові завдання, а тести МАОС дають змогу охопити всі розділи курсу. Професійно розроблені тестуючі модулі навчальних комплексів роблять можливою коректну атестацію рівня знань курсантів (слухачів) та якості навчального процесу у різних навчальних групах.

Через обмежений час традиційні методи діагностування практично унеможливають перевірку всіх трьох рівнів засвоєння змісту дисципліни: запам'ятовування знань, застосування їх у типових ситуаціях і використання знань у нестандартних випадках. Натомість комп'ютеризовані навчальні діагностичні системи, поєднуючи навчання та контроль, забезпечують своєчасну корекцію процесу засвоєння курсантами (слухачами) нових знань за допомогою підказок, детального повторення теоретичного матеріалу. При цьому участь викладачів у реалізації навчального процесу з використанням такої технології повністю не виключається.

Таким чином, використання інформаційних технологій в навчально-пізнавальній діяльності курсантів (слухачів) з тестуючими програмно-інструментальними засобами розширює діапазон функцій дидактичного контролю і суттєво активізує навчальний процес.

Висновки до розділу 3

Розроблені та запропоновані у третьому розділі кваліфікаційної роботи магістра рекомендації спрямовані на вдосконалення дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ.

1. Взявши до уваги, що структура навчально-пізнавальної діяльності є ізоморфною, тобто подібною та однаковою за будовою в різних видах діяльності та незалежною від вікової категорії суб'єкту діяльності, скориставшись отриманими у роботі результатами запропоновано технологію організації контролю за навчально-пізнавальною діяльністю у якій чітко виокремлюється три основні етапи: встановлення реального досягнутого курсантами (слухачами) результату (положення справ); порівняння досягнутого результату із бажаним (очікуваним, заздалегідь встановленим) результатом навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів); реакція на результат порівняння досягнутої мети та виконання поставлених завдань навчально-пізнавальної діяльності.

2. На основі аналізу основних методологічних вимог до педагогічної технології, було розроблено технологічну схему здійснення контролю за

навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) ВВНЗ, яка дозволяє зазначити що: викладачі і курсанти (слухачі), здійснюючи контроль навчально-пізнавальних досягнень, завжди повинні мати чітке уявлення про те, які конкретні завдання і за допомогою яких форм і засобів будуть вирішуватися в процесі контролю; зміст контролю повинен відображати навчальні завдання, тобто контрольні завдання мають бути орієнтовані на майбутню спеціальність і розвиток якостей особистості, необхідних курсантам (слухачам) для виконання професійних обов'язків після закінчення ВВНЗ; необхідні результати навчання мають бути чітко сформульовані, мають відповідати вимогам діагностичності, взаємоузгодженості, інструментальності, що забезпечить їх розуміння і сприйняття як викладачами, так і курсантами (слухачами), сприятиме мотивації їх досягнення; курсанти (слухачі) повинні усвідомлювати, яким чином перевірка і оцінювання їх навчально-пізнавальної діяльності допомагає їм досягти мети навчання. Для цього необхідно, щоб стандарти перевірки були свідомо прийняті і схвалені ними самими.

3. У методичних рекомендаціях суб'єктам контролю основна увага звертається на той факт, що кожен суб'єкт запропонованої моделі є активним учасником процесу контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів). Запропоновані методичні рекомендації мають на меті покращення як самого навчально-пізнавального процесу так і ефективності контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів). Саме тому у методичних рекомендаціях контроль розглядається не як самоціль, а важлива складова навчально-виховного процесу.

4. Контроль повинен активізувати, стимулювати навчально-пізнавальну діяльність курсантів (слухачів) шляхом впровадження різних його форм. Використання інформаційних технологій в навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) з тестуючими програмно-інструментальними засобами розширює діапазон функцій дидактичного контролю і суттєво активізує навчально-пізнавальний процес.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі магістра наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення актуального завдання, яке полягало в удосконаленні технології дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ. За результатами досліджень можемо зробити такі висновки:

1. Результати теоретичного аналізу дають підстави для формулювання авторського (уточненого) поняття *навчально-пізнавальної діяльності*, яку ми розглядаємо як свідоме виявлення активності індивіда, яка спрямована на пізнання навколишньої дійсності у процесі його навчання під час всіх видів навчальної діяльності і соціальної взаємодії, здійснюється за допомогою пізнавальних актів та рефлексії.

Встановлено, що відповідно до основних положень педагогічної теорії *навчання стає навчально-пізнавальною діяльністю* тільки в тому випадку, якщо курсант (слухач) у ході здобування знань опановує нові способи пізнавальних дій, самостійно формулює навчальні завдання, засвоює прийоми самоконтролю й самооцінки своєї навчально-пізнавальної діяльності.

Узагальнення існуючих підходів до вивчення НПД дає підстави для визначення її структурних компонентів, зокрема мета, мотиваційно-вольовий компонент, процесуально-операційний; результативний та контролюючий. При цьому контроль пронизує всі вищезазначені елементи та стосується усіх суб'єктів освітнього процесу.

2. Систематизація наукових підходів до вивчення особливостей аналізу стану дидактичного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) у ВВНЗ дає підстави констатувати, що належно організований контроль за організацією освітнього процесу створює передумови для забезпечення необхідного рівня ефективності їхньої навчально-пізнавальної діяльності.

3. Взаємозв'язок контролю і ефективності освітнього процесу пояснюється тим, що контроль, як своєрідний педагогічний супровід

передбачає спостереження і перевірку успішності навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів). Є дидактичним засобом стимулювання навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) ВВНЗ, формування у них прагнення до самоосвіти й забезпечує виявлення реальних результатів навчання і приведення їх у відповідність із необхідними результатами.

4. Аналіз стану дидактичного контролю дав змогу встановити, що рівень його розвитку значною мірою не відповідає рівню складності поставлених перед освітнім процесом завдань. Практика реалізації контролю над навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів) не повною мірою відповідає принципам його організації, зокрема об'єктивності, операційності, науковості, гласності та етичності, що не сприяє ефективності їхньої діяльності. Результати експерименту свідчать, що існуюча система контролю навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) потребує вдосконалення. Необхідно покращити систему контролю в цілому, щоб привести її у відповідність до поставлених завдань та принципів організації.

5. Спираючись на отримані наукові результати в роботі розроблено методичні рекомендації, які дають змогу підвищити ефективність дидактичного контролю та його позитивний вплив на навчально-пізнавальну діяльність.

Запропонована технологія організації дидактичного контролю навчально-пізнавальної діяльності у ВВНЗ передбачає три основні етапи: фіксація реального стану, порівняння з цільовими показниками та відповідне реагування за результатами такого порівняння.

У методичних рекомендаціях контроль розглядається не як самоціль, а важлива складова освітнього процесу, яку не можна відокремлювати від змісту навчання та виховання. Контроль повинен активізувати та стимулювати навчально-пізнавальну діяльність курсантів (слухачів) шляхом впровадження різних його форм як під час аудиторних занять, так і в різноманітних формах самостійної роботи тощо. Кожен суб'єкт запропонованої моделі є активним учасником процесу контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів (слухачів).

Методичні рекомендації спрямовані на активне залучення всіх

суб'єктів до процесу контролю задля підвищення якості навчально-пізнавальної діяльності та професійної підготовки у ВВНЗ в цілому.

Застосування інформаційних технологій з тестувальними програмними засобами в навчально-пізнавальній діяльності курсантів (слухачів) розширює функціональність дидактичного контролю та суттєво активізує навчальний процес. Комп'ютеризовані навчальні діагностичні системи поєднують процеси навчання, контролю та корекції знань, забезпечуючи зворотний зв'язок і сприяючи ефективнішому засвоєнню матеріалу курсантами. Водночас викладачі залишаються залученими до освітнього процесу на відповідних етапах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вітченко А.О., Осьодло В.І. Розвиток системи вищої військової освіти України в контексті сучасних трансформаційних змін / Вітченко А.О., Осьодло В.І. // Наука і оборона. - 2019. - № 2. С.44-50 DOI: <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2019-7-2-44-50>.
2. Вітченко А.О., Осьодло В.І., Салкуцян С.М. Технології навчання у вищій військовій школі: теорія і практика: навч.-метод. посіб. Київ: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2016. 272 с.
3. Вітченко А.О., Осьодло В.І. Педагогіка вищої військової школи : підруч. Київ : НУОУ ім. Івана. Черняхівського, 2017. 504 с.
4. Вітченко А.О. Модульно-рейтингова система оцінювання як засіб підвищення якості професійної підготовки майбутніх викладачів ВВНЗ / А.О. Вітченко // Військова освіта. - 2013. - №2(28). - С.43-50.
5. Вітченко А.О. Сучасні підходи до технологізації вищої освіти / А.О. Вітченко // Військова освіта : збірник наук, праць НУОУ ім. Івана Черняхівського. - 2013. - № 1 (27). - С.48-58.
6. Вітченко А.О. Теоретико-технологічні підходи до визначення критеріїв оцінювання слухачів ВВНЗ з педагогіки вищої школи / А.О. Вітченко // Військова освіта. - 2012. - №2(26). - С.37М5.
7. Великий тлумачний словник української мови / упоряд. Т. В. Ковальова. - Х. : Фоліо, 2005. - 767 с.
8. Ковальчук З.Я. Особистісна рефлексія в умовах постійних соціальних змін. Соціально-правові студії. 2021. Випуск 4 (14). С.177-183. DOI 10.32518/2617-4162-2021-4-177-183.
9. Кузьменко Г. Розвиток пізнавальної мотивації на лекціях. Педагогічні науки : всеукр. зб. наук. пр. / голов. ред. С. М. Коваль. 2013. Вип. 1(57). С.66-71.
10. Осьодло В. Вища військова освіта України у контексті інформаційного суспільства / В. Осьодло, Т. Ворона, А. Пелих // Військова освіта. - 2018. - № 2. - С. 183-191. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vios_2018_2_19
11. Осьодло В. Розвиток уявлень про суб'єкт військової діяльності у філософсько-психологічних та військово-історичних студіях / В. Осьодло // Воєнна

історія.- 2009. - №2 (44). С.59-64.

12. Осьодло В.І., Поздншев С.О., Хміляр О.Ф., Невмержицький В.М., Вітченко А. О., Карпова-Чемерис Л. І., Гапоненко Г. М. Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника : підруч. - К.: НУОУ, 2014. - 354 с.

13. Павелків Р. В. Вікова психологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл.. Київ : Кондор, 2011. 468 с.

14. Павелків Р.В. Рефлексія як механізм особистісно-професійного становлення майбутніх вчителів. Психологія: реальність і перспективи. 2019. Випуск 12, С.5-11. DOI: https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi12.38.

15. Панок В. Основи практичної психології: підручник. Вид. 2-ге, стереотип. Київ : Либідь, 2011. 536 с.

16. Портяна О. Критерії і показники сформованості пізнавальної активності майбутнього психолога. Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології". 2016. 32. С.444-454. DOI [https://doi.org/10.32626/2227-6246.2016-32.%. \](https://doi.org/10.32626/2227-6246.2016-32.%.)

17. Психологічні особливості студентського віку : на допомогу кураторам / укладачі Л. М. Яворовська, Р. Ф., Камишнікова та ін. Випуск 3. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 88 с.

18. Психологія : підручник. За ред. Ю. Л. Трофімов. 2-ге вид., стереотип. Київ : Либідь, 2011. 558 с.

19. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посіб. для студентів ВНЗ. Київ : Академвидав, 2015. 360 с.

20. Сіняговська І. Ю. Особливості пізнавальної діяльності студентів // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наук, праць / за заг. ред. М. Б. Євтуха. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2016. Вип. 31. С.172-175.

21. Сиротенко А.М., Вітченко А.В., Осьодло В.І., Алещенко В.І. Концепція розвитку військово-гуманітарної освіти в Україні. Наука і оборона. 2020. №4. С.53-57.

22. Шевченко А. А. Контроль навчальних досягнень курсантів (слухачів): його сутність, зміст, шляхи вдосконалення / А. А. Шевченко // Збірник наукових статей слухачів гуманітарного інституту. - К.: НУОУ, 2017. - С. 78-80.

23. Шевченко А. А. Оптимізація контролю навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) за допомогою сучасних інформаційних технологій /

А.А. Шевченко // Актуальні проблеми психологічної допомоги, соціальної та медико-психологічної реабілітації учасників антитерористичної операції : матеріали VI міжвідомчої наук.-практ. конф. (Київ, 26 травня 2016 р.). - К. : НУОУ, 2016.-С. 384-386.

24. Шевченко А. А. Шляхи підвищення об'єктивності контролю навчально-пізнавальної діяльності курсантів (слухачів) в умовах модульно-рейтингової системи оцінювання / А. А. Шевченко // Підготовка військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України: стан, проблемні питання та перспективи вдосконалення : матеріали міжвідомчої наук.-практ. конф. (Київ, 16 грудня 2015 р.). -К. : НУОУ, 2015. - С. 301-303.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вивчення мотивації та ставлення слухачів НУОУ до навчання за спеціальністю “Педагогіка вищої військової школи”

Шановний друже!

Просимо Вас дати відверті відповіді на запропоновані запитання. Отримана інформація буде використана у наукових цілях, при написанні магістерської роботи. Дякуємо за співпрацю.

Визначте мотиви Вашого навчання за спеціальністю “Педагогіка вищої військової школи”:

а) подобається навчатися	12 3 4 5
б) хочу підвищити свій рівень підготовки	12 3 4 5
в) працюю викладачем	12 3 4 5
г) може стати в нагоді в майбутній професії	12 3 4 5
д) не було іншого вибору	12 3 4 5
е) можливість працевлаштування у цивільному житті	12 3 4 5
ж) за цієї спеціальністю легше навчатись ніж за	12 3 4 5

іншими

з) не хочу бути гіршим за інших	12 3 4 5
і) хочу розширити свій світогляд	12 3 4 5

Які Ваші плани щодо подальшого проходження служби?

Які Ваші побажання викладачам, що Вас навчали за фахом?

Додаток Б

Критерії визначення рівнів сформованості мотивації

Рівень мотивації	Низький	Середній	Високий
Характеристика рівня	Слабо виражені як внутрішні, так і зовнішні мотиви навчально-пізнавальної діяльності	Високий рівень розвитку зовнішніх позитивних мотивів, недостатній розвиток внутрішньої мотивації або високий рівень сформованості внутрішніх мотивів і слабо виражена зовнішня мотивація	Високий рівень розвитку як внутрішніх, так і зовнішніх позитивних мотивів навчально-пізнавальної діяльності

Додаток В

Критерії визначення рівнів розвитку пізнавальної активності у слухачів НУОУ, які навчаються за спеціальністю: “Педагогіка вищої військової школи”

Рівень	Характеристика рівня
Низький (інформаційно-знаковий)	Відсутність чіткого розуміння мети пізнання, неясне, розпливчате уявлення про пізнавальні процеси і етапи пізнання. Пізнавальний мотив виражений ситуативно, слабкий прояв пізнавальної потреби. Відсутня здібність до абстрагування, спостерігається перевага механічної пам'яті над логічною. Прагнення до пізнавальної діяльності виявляється в учінні лише на основі алгоритмів. Немає спонуки до активної участі в навчальній діяльності через негативне ставлення до навчання. Слабка сформованість загальних навчальних умінь. Підвищений рівень тривожності, викликаний невмінням курсанта керувати своїм психічним станом.
Середній (відзеркалююче-перетворювальний)	Знання про суть і етапи процесу пізнання, але ці знання не стали мотивами пізнавальної діяльності. Пізнавальні мотиви і потреби пов'язані з необхідністю отримання знань, проте загальні навчальні уміння сформовані слабо. Помірна здібність до абстрагування. Логічна і механічна пам'ять розвинуті однаково. Помірна вибірковість уваги. Слухач навчений різними способами рішення пізнавальних задач, може вибрати з них більш раціональний, але факти часто сприймаються поза їх взаємозв'язком і взаємообумовленістю. Пізнавальна активність недостатньо стійко виявляється в навчальній діяльності. Рівень тривожності середній.
Високий (творчий)	Чітке, правильне уявлення про мету і суть процесів пізнання, самостійність в способах вирішення поставлених завдань. Переважання логічної пам'яті, позитивне ставлення до навчання на основі підвищеної пізнавальної потреби. Пізнавальний мотив витікає з природи навчання. Уміння виявляти суть об'єктів, спираючись на образ. Високий рівень абстрагування. Уміння інтегрувати і синтезувати одержану інформацію. Добре розвинене уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Оволодіння навичками різних форм навчальної діяльності. Активне, творче ставлення до процесу пізнання: здатність надавати завершений вигляд продукту пізнання, уміння застосовувати одержані знання на практиці. Добре розвинене уміння керувати своїм психічним станом.

Додаток Д

Критерії визначення рівнів сформованості професійно важливих якостей у слухачів НУОУ, які навчаються за спеціальністю: “Педагогіка вищої військової школи”

Якість особистості	Критерії рівнів сформованості		
	Низький	Середній	Високий
Само контроль	Не вміє здійснювати самоконтроль самостійно, йому постійно необхідна допомога викладача. Має утруднення в знаходженні власних помилок при порівнянні із зразком, у поясненні причин допущених помилок.	Усвідомлює правильність чи помилковість результату власної навчально- пізнавальної діяльності, самостійно знаходить та виправляє помилки, може пояснити причини їх виникнення, але утруднюється у здійсненні корекції своєї діяльності, здійсненні самоконтролю у нестандартних ситуаціях.	Самостійно формулює задачу самоконтролю, здійснює пошуки необхідних способів її розв’язання, може використовувати нові способи самоконтролю, відмінні від тих, які дає викладач. За необхідності здійснює корекцію своєї діяльності.
Організованість	Потребує сторонньої допомоги у організації форм і засобів роботи, плануванні часу, етапів і способів навчально-пізнавальної діяльності	Може самостійно здійснювати планування часу, етапів і способів діяльності, організовувати форми і засоби роботи, але результат такої діяльності не завжди успішний, що пов’язано з недостатньою сформованістю організованості	Виконуючи самостійну роботу, не потребує сторонньої допомоги у організації форм і засобів навчання, може самостійно і ефективно здійснювати планування часу, етапів і способів навчально-пізнавальної діяльності
Відповідальність	Відповідальність стимулюється лише за допомогою зовнішнього контролю	Відповідальність стимулюється за допомогою зовнішнього контролю лише в окремих випадках	Успішно і ефективно здійснює будь-яку роботу без зовнішнього контролю (на основі довіри, самоконтролю)

Додаток Е

Критерії визначення ступеня дидактичної адаптації у слухачів НУОУ, які навчаються за спеціальністю: “Педагогіка вищої військової школи”

Ступінь адаптації	Ознаки ступеня адаптації
Високий	<i>Позитивний психічний стан в активній формі:</i> слухач активний, життєрадісний, бадьорий, рухомий, його увага зосереджена, рухи енергійні, точні, на поставлені питання відповідає швидко і правильно, успішно засвоює навчальний матеріал.
Середній	<i>Позитивний психічний стан в пасивній формі:</i> характеризується загальним позитивним ставленням до справи, але недостатньою зібраністю. Слухач, як правило, малорухливий, його увага нестійка, пам'ять не має належної готовності, дії неточні, відповіді на питання правильні, але повільні або із запинками. Навчальний матеріал засвоює, але докладає для цього значних зусиль, зміна обстановки може викликати тимчасове замішання або заминку.
Низький	<i>Негативний психічний стан в активній формі:</i> за наявності певного упередження до виконуваної справи, умов або людей, слухач надмірно рухомий і жвавий, його увага не зосереджена, рухи і дії швидкі, при відповідях поспішає, тому часто помиляється, вчиться нестабільно. Під впливом несподіваних факторів може допустити зрив, раптово втратити працездатність. <i>Негативний психічний стан в пасивній формі:</i> майбутня спеціальність викликає негативне ставлення, внаслідок чого слухач пасивний, млявий, неуважний, його рухи повільні і нечіткі, на питання відповідає неохоче і часто невірно. Цей стан викликає пригніченість і зрештою призводить до небажання вчитися.

Додаток Ж

Опитувальні листи для виявлення рівня тривожності (методика Спілбергера - Ханіна)

Опитувальний лист для виявлення рівня реактивної тривожності

ІНСТРУКЦІЯ:				
Прочитайте уважно кожне з наведених нижче речень і закресліть відповідну цифру справа в залежності від того, ЯК ВИ СЕБЕ ВІДЧУВАЄТЕ В ДАНИЙ МОМЕНТ . Над питаннями довго не задумуйтесь, оскільки правильних чи неправильних відповідей немає.				
	Ні, це, мабуть, не так	Мабуть, так	Вірно	Саме так
1. Я спокійний	1	2	3	4
2. Мені ніщо не загрожує	1	2	3	4
3. Я перебуваю в напруженні	1	2	3	4
4. Я відчуваю жаль	1	2	3	4
5. Я відчуваю себе вільно	1	2	3	4
6. Я засмучений	1	2	3	4
7. Мене хвилюють можливі невдачі	1	2	3	4
8. Я відчуваю, що відпочив	1	2	3	4
9. Я не задоволений собою	1	2	3	4
10. Я переживаю почуття внутрішнього задоволення	1	2	3	4
11. Я упевнений в собі	1	2	3	4
12. Я нервую	1	2	3	4
13. Я не знаходжу собі місця	1	2	3	4
14. Я напружений	1	2	3	4
15. Я не відчуваю скутості, напруженості	1	2	3	4
16. Я задоволений	1	2	3	4
17. Я стурбований	1	2	3	4
18. Я дуже збуджений і мені не по собі	1	2	3	4
19. Мені радісно	1	2	3	4
20. Мені приємно	1	2	3	4

**Опитувальний лист для виявлення рівня особистісної тривожності
(методика Спілбергера - Ханіна)**

ІНСТРУКЦІЯ:					
Прочитайте уважно кожне з наведених нижче речень і закресліть відповідну цифру справа в залежності від того, ЯК ВИ СЕБЕ ВІДЧУВАЄТЕ ЗВИЧАЙНО . Над питаннями довго не задумуйтесь, оскільки правильних чи неправильних відповідей немає.					
	Майже ніколи	Інколи	Часто	Майже завжди	
1. Я відчуваю задоволення	1	2	3	4	
2. Я дуже швидко втомлююся	1	2	3	4	
3. Я легко можу заплакати	1	2	3	4	
4. Я хотів би бути таким же щасливим, як і інші	1	2	3	4	
5. Нерідко я програю тому, що недостатньо швидко ухвалюю рішення	1	2	3	4	
6. Як правило я відчуваю себе бадьорим	1	2	3	4	
7. Я спокійний, холоднокровний і зібраний	1	2	3	4	
8. Очікувані труднощі як правило дуже турбують мене	1	2	3	4	
9. Я занадто переживаю з-за дурниць	1	2	3	4	
10. Я цілком щасливий	1	2	3	4	
11. Я приймаю все дуже близько до серця	1	2	3	4	
12. Мені не вистачає упевненості в собі	1	2	3	4	
13. Як правило я відчуваю себе в безпеці	1	2	3	4	
14. Я прагну уникати критичних ситуацій і труднощів	1	2	3	4	
15. У мене буває нудьга	1	2	3	4	
16. Я задоволений	1	2	3	4	
17. Всякі дурниці відволікають і хвилюють мене	1	2	3	4	
18. Я так сильно переживаю свої розчарування, що потім довго не можу про них забути	1	2	3	4	
19. Я урівноважена людина	1	2	3	4	
20. Мене охоплює сильне занепокоєння, коли я думаю про свої справи і турботи	1	2	3	4	

Додаток 3

Шкала оцінювання результатів підсумкового контролю навчальних досягнень слухачів за 100-бальною шкалою, за шкалою ЄКТС та національною шкалою.

За національною шкалою	За 100-бальною шкалою	За шкалою ЄКТС	Критерій оцінювання
“ВІДМІННО”	90-100 балів	“А”	Слухач має глибокі, міцні і систематичні знання всіх положень теорії, може не тільки вільно сформулювати, але й самостійно застосовує здобуті знання і вміння в нестандартних ситуаціях, здатний вирішувати проблемні питання. Відповідь слухача відрізняється точністю формулювань, логікою, достатнім рівнем узагальненості знань.
“ДОБРЕ”	80-89 балів	“В”	Слухач знає і може самостійно сформулювати основні визначення та пов’язати їх з реальними явищами, може привести вербальне формулювання основних положень теорії, навести приклади їх застосування в практичній діяльності. Слухач може самостійно застосовувати знання в стандартних ситуаціях, його відповідь логічна.
“ДОБРЕ”	65-79 балів	“С”	Слухач знає і може самостійно сформулювати основні визначення та пов’язати їх з реальними явищами, може привести вербальне формулювання основних положень теорії, навести приклади їх застосування в практичній діяльності, але не завжди може їх обґрунтувати. Слухач може самостійно застосовувати знання в стандартних ситуаціях, його відповідь логічна, але розуміння не є узагальненим.
“ЗАДОВІЛЬНО”	55-64 бали	“0,,	Слухач володіє більшою частиною навчального матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, не завжди вміє інтегровано застосувати набуті знання для аналізу конкретних ситуацій, нечітко формулює основні теоретичні положення та причинно-наслідкові зв’язки.
“ЗАДОВІЛЬНО”	50-54 бали	“Е”	Слухач володіє більшою частиною навчального матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, допускає істотні пропуски у відповіді, не завжди вміє інтегровано застосувати набуті знання для аналізу конкретних ситуацій, нечітко, а інколи й невірно формулює основні теоретичні положення та причинно-наслідкові зв’язки.
“НЕЗАДОВІЛЬНО” з можливістю повторного складання	35-49 балів	“РХ”	Відповідь слухача при відтворенні навчального матеріалу елементарна, фрагментарна, зумовлена нечіткими уявленнями про систему оперативного та бойового забезпечення дій. У відповіді цілком відсутня самостійність.
“НЕЗАДОВІЛЬНО” з обов’язковим повторним вивченням	1 - 34 бали		Слухач знайомий лише з деякими основними поняттями та визначеннями навчальної дисципліни, за допомогою викладача може сформулювати лише деякі основні положення теорії.

Додаток И
Анкета для виявлення думки респондентів щодо організації контролю за їх навчально-пізнавальною діяльністю

Шановний (а) колего!

Просімо Вас відповісти на питання цієї анкети. Ваші щирі відповіді допоможуть нам удосконалити систему контролю за навчально-пізнавальною діяльністю курсантів(слухачів) ВВНЗ.

1. Чи впливає контроль на ефективність Вашої навчально-пізнавальної діяльності?

А) впливає безпосередньо	Г) впливає мало
Б) впливає у значній мірі	Д) не впливає зовсім
В) впливає у тій чи іншій мірі	

3. Яким чином контроль впливає на ефективність Вашої навчально-пізнавальної діяльності?

А) стимулює приділяти більше уваги навчанню	Д) привчає до систематичної роботи
Б) допомагає оцінювати результати навчання	Е) показує досягнуті результати навчання
В) допомагає планувати свою діяльність	Ж) сприяє розвитку уваги, пам'яті, мислення, мовлення
Г) дозволяє виявляти і усувати недоліки у навчанні	З) сприяє покращенню якості знань і умінь
	І) не здійснює ніякого впливу
	К) лише заважає вчитися

3. Які методи контролю за Вашою навчально-пізнавальною діяльністю є найбільш ефективними? (виберіть не більше трьох відповідей)

4. (виберіть не більше трьох відповідей)

А) усне опитування	Д) ділові ігри
Б) письмове опитування	Е) проекти
В) тестування	Ж) портфоліо
Г) тестування з використанням комп'ютерів	

4. Чи вважаєте Ви, що рівень Ваших навчальних досягнень завжди оцінюється об'єктивно?

А) так Б) ні

5. На Вашу думку, чи дає можливість існуюча система контролю за навчально-пізнавальною діяльністю у ВВНЗ здійснювати контроль індивідуально і диференційовано (враховувати Ваші здібності, старанність, активність, початковий рівень знань тощо)?

А) так Б) ні

6. Чи виникають у Вас конфліктні ситуації з викладачами під час контрольних заходів (іспитів, диференційованих заліків, контрольних робіт тощо)?

А) так Б) ні

Якщо так, як часто це відбувається?

А) постійно Б) часто В) інколи Д) рідко З чим,

на Вашу думку, це пов'язано? •

Чи відчуваєте Ви емоційну напруженість, психологічний дискомфорт, тривогу під час контрольних заходів?

А) так Б) ні

Якщо так, як часто це відбувається?

А) постійно Б) часто В) інколи Д) рідко

7. Чи здійснюєте Ви самоконтроль своєю навчально-пізнавальною діяльністю?

А) так Б) ні

8. Чи вважаєте Ви, що необхідно диференціювати контрольні завдання за рівнями складності?

А) так Б) ні

9. Хто, на Вашу думку, повинен здійснювати вибір рівня складності завдань, що виконуються?

А) викладач Б) сам слухач/курсант

10. Чи вважаєте Ви, що існуючу у ВВНЗ систему контролю за навчально-пізнавальною діяльністю необхідно удосконалювати?

А) так Б) ні

Якщо так, яким чином?

ДЯКУЄМО!